

MAGYARORSZÁG IDŐSZAKI SAJTÓJÁNAK KÖNYVÉSZETE

SZERKESZTI
DEZSÉNYI BÉLA

1.

B U D A P E S T

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ORSZÁGOS
SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA

**A MAGYAR HÍRLAPIRODALOM
ELSŐ SZÁZADA**

(1705—1805)

ÖSSZEÁLLÍTOTTA
DEZSÉNYI BÉLA

BUDAPEST, 1941

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ORSZÁGOS
SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA

Felelős kiadó: Dezsényi Béla dr.

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PÉCSETT
Nyomdáért felelős: Mészáros József.

BEVEZETÉS.

A művelődés legfőbb eszköze a könyv, forrása a könyvekbe foglalt irodalom. Ez az általánosan elfogadott igazság elfelejteti velünk, hogy a mai ember meggyorsult életüteme a könyv lezárt formájához kötött irodalom mellett egyre fontosabb szerepet juttat az újságnak, ennek a felaprózott, soha be nem fejezett könyvnek, amely az egyén műveltségének kialakításában a könyvvel versenyre kel és egyre változatosabb alakban megjelenve, lassan ő marad az egyedül diadalmas versenytárs. Az ember gondolkodásán kívül érzelmi és akarati életének irányításába is beeszól. Akár örvendetesnek tartjuk, hogy ily módon a műveltség egyre szélesebb rétegek közös java, mindennapi tápláléka lesz, akár fájdalmasnak a közprédára bocsátott irodalmi tartalom elsekélyesedését, mindkét magatartás ennek a hatalmas barátnak vagy veszedelmes ellenségnek minél alaposabb megismerésére késztet.

Újság nincs könyvnyomtatás nélkül. Az „acta diurnal”-k vagy az írott újságlevelek kezdetleges hírközléséből csak Gutenberg felfedezésének jóvoltából alakulhatott ki a mai időszaki sajtó tekintélyes szervezete. De az újság a könyvnek egy gyökeresen új formája, morfológiailag is különbözik tőle. A könyv egy meghatározott tárgy bemutatása, lezárt formában. Minden más nyilvánosságnak szóló közlés kívül esik a könyv fogalmán. Az újság általános ismertető jegyei a könyvvel szemben:² 1.-a tartalom jelentősége idő-

¹ Schottenloher: Flugblatt und Zeitung. Berlin 1922. 16. 1.

² Máté Károly: Sajtó és tudomány. Budapest 1929. 15. 1. Georges Weill: Le journal. Origines, évolution et rôle de la presse périodique. Paris 1934.

hoz kötött, aktuális, 2. a megjelenés formája lezáratlan, folytatólagos jellegű, periodikus, 3. nagyobb nyilvánosság-nak szól, nagyszámú olvasónak: ezt nevezzük az újság publicitásának. Hírlapnak tehát csak azt a sajtóterméket tekintjük, amelyre ez a három ismertetőjegy vonatkozik.

A hírlap története szorosan összefügg az emberiség érdeklődésének központjában álló eseményekkel, tehát a történelemmel. Kifejezőmódja és eszköze, a nyelv, a stílus az irodalomtörténettel kapcsolja össze: az irodalom szükségyszerű továbbfejlődésének útjelzője.³ Mindkettőnek fontos szolgálatot is tesz az időszaki sajtó: a történelem számára forrásanyag, amellet történelemalakító tényező is lehet a közvélemény irányítása által, az irodalmi életnek összetartó eszköze, népszerűsítője, figyelője; ez utóbbi szerepe önállósul is az irodalmi folyóiratokban. Másrésről a műszaki és a gazdasági fejlődéssel függ össze az újság története. Kialakulása lehetetlen lett volna a könyvnyomtatás nélkül; a sokszorosítás szaporodó lehetőségei meggyorsították elterjedését. A közlekedési és postaszervezet, a vasutak a hírlap terjesztése mellett a híryanag megszerzését is elősegítik. A gazdasági élettel fűzi össze az újságot a hirdetés is. A hírlap e sokoldalúsága megnehezíti az egységes szempontú tudományos vizsgálatot, elsősorban tehát leíró és rendszerező munkára van szükség.

Az időszaki sajtó kezdetei éppúgy számot tarthatnak az érdeklődésre, mint az irodalom legrégibb emlékei, vagy mint a könyvnyomtatás bölcsőkorá. A magyar időszaki sajtó történetének legelső feladata a legrégibb időszaki sajtótermékek rendszeres leírása. A leíró munka legmegfelelőbb színhelye a könyvtár, a hírlapok gyűjtőhelye. A magyar sajtótörténet kutatója a maga nemében páratlan gyűjteményre támaszkodhatik: az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárára. A magyar időszaki sajtó kezdeteit a Hírlaptár újságanyagának alapján vázoljuk fel³ számon tartva a máshol őrzött hírlapokat is, továbbá azokat, amelyekről tudomásunk van, de egyik gyűjteményben sem találhatók.

³ Thienemann Tivadar: Irodalomtörténeti alapfogalmak. Budapest 1930. 175. l.

A hírlapok előzményei.

Az első magyar hírlap, amelyre az időszerűség, időszakosság és nyilvánosság meghatározó jegyei ráillenek, a Mercurius Hungaricus, Rákóczi Ferenc 1705-ben indult hadi újságja. A hírlapok előfutárjainak szokás tekinteni a XV—XVII. században rendkívül nagy számban megjelent röpiratokat, mint a hírközlés legrégebbi formáit. Ilyen röpiratok manapság is kerülnek ki a sajtó alól, ha egy-egy esemény felkelti a vitakozó kedvet. De hírlapoknak ezeket nem nevezhetjük, hiszen hiányzik belőlük az időszakosság. Az igazi hírlapok mégis belőlük fejlődtek. Magyarországon is adtak ki ilyen röpiratokat s joggal kérdezhetjük, miképpen vettek részt ezek a magyar időszaki sajtó kialakulásában.⁴

Az események minden időben felkeltették az ember kíváncsiságát; akár maga az ember, akár a természet erői változtatták meg a megszokott rendet, tudomást kellett venni a változásról s alkalmazkodni vagy védekezni. A behisztuni hegy lapos sziklafalán háromnyelvű ékírás tette közhírré, hogy levették a Dárius perzsa király trónralépésekor kitört lázadást.⁵ A behisztuni sziklafal a nyilvános hírközlés első példája. Megfelelőbb eszközöket hozott a hírhetség kielégítésére az írás, elsősorban a levelezés. Angliában a nemes családok fejei már III. Eduárd és VI. Henrik idejében rendszeres tudósításokat kaptak, a XIII. században királyi rendelettel tiltották a hamis hírek közlését.⁶ A hivatásos tudósítók (menanti, novellanti, rapportisii) Olaszországban annyira elszaporodtak, hogy pápai bullában kellett eltiltani e „rémhírterjesztők” működését; egyiküket elrettentő példaképen fel is kötötték. A legrégebbi kéziratos újsággyűjtemény a Tegernsee-i kolostor két kódexe (most a müncheni Staatsbibliothek birtokában) a XV. és XVI. századból; leghíresebb a bécsi Nationalbiblio-

⁴ V. ö. Réz Heinrich: Deutsche Zeitungen und Zeitschriften in Ungarn von Beginn bis 1918. München, 1935. 5—6. 1.

⁵ Trócsányi Zoltán: A sziklafaltól a mamut-hírlapig. A Sajtó. 1937. 11—12. sz. 13—16. 1.

⁶ Weill, i. m. 7—8. 1.

thek 27 kötetes gyűjteménye az augsburgi Fugger Philipp Eduárdnak küldött tudósításokkal.⁷

Az írott újságlevelek a könyvnyomtatás feltalálása után is fennmaradtak, de hírközlő szerepüket a nyilvánosság előtt át kellett adniok a nyomtatott röpiratoknak. Az első nyomtatott röplap 1475-ben jelent meg Olaszországban:⁸ 1508-ból való a híres *Copia der Neuen Zeitung aus Presillg Land*, amely valószínűleg szintén olaszból van lefordítva.⁹ A röpiratok áradata különös bőséggel öntötte el Németországot: Augsburg, Strassburg és Nürnberg nyomdái tömegével bocsátották útjokra a nyomtatott híreket. Belőlük lettek a rendszeresen megjelenő újságok, amit ilyen címek bizonyítanak: „Sechste”, „Siebente” és „Achte Neue Zeitung aus der Kaiserlichen Majestät Feldlager in Ungarn”. Egy esemény lefolyását egymásra következő új kiadások ismertetik, mintha egyetlen újság egymásután következő számai volnának.¹⁰ Innen már csak egy lépést kellett megtenni az első igazán időszaki hírlapig; ez a frankfurti „Historica Relatio”, amely a tavaszi és őszi vásárok alkalmával félévenként jelent meg 1588-tól kezdve. 1609-ben pedig megindult a hetenként megjelenő strassburgi „Relation” és az augsburgi „Aviso”¹¹

Manlius (Männel) János adta ki az első nyomtatott magyar újságlevelet Monyorókeréken 1587-ben, *Neme Zeitung ausz Vngern* címen.¹² Még ugyanebben az évben

⁷ Schottenloh er, i. m. 153—156. 1. Kleinpaul: Die Fugger-Zeitungen. Leipzig, 1921. Réz, i. m. 5. 1. hibásan azonosítja ezeket a nyomtatott Neue Zeitunggal.

⁸ Weill, 16—17. 1.

⁹ Schottenloher, i. m. 158. 1. Ferenczy József: A magyar hírlapirodalom története 1780-tól 1867-ig. 2. 1.

¹⁰ Schottenloher, i. m. 166.

¹¹ Schottenloher, i. m. 235—240. 1. Weill, i. m. 20—21. 1. Schöne Walter: Der Aviso des Jahres 1609. Leipzig 1939. Hubay Ilona: Az „Aviso 1609”. Magyar Könyvszemle 1940. 127—133. 1.

¹² Monyorókeréki német újságlap 1687-ben. Magyar Könyvszemle 1881. 273—274. 1. Ferenczy, i. m. 5. 1. Réz, i. m. 5—6. 1. Sennovitz Adolf: Manlius János. Budapest 1902. — Leírását l. Weller Emil: Die ersten deutschen Zeitungen. Tübingen 1872. 645. sz. és Szabó Károly: Régi Magyar Könyvtár. 2. köt. Budapest 1885. 197. sz. — V. ö. Pukánszky Béla: Geschichte des deutschen Schrifttums in Ungarn. Münster 1931. 205—217. 1. és jegyz. 451—454. 1.

utánnyomása is jelent meg Nürnbergben, majd rímes átdolgozása Augsburgban. Ugyancsak Manlius nyomdájából került ki egy második *Newe Zeitung* 1593-ban,¹³ ezenkívül még két német nyelvű „Zeitung” jelent meg hazánkban a XVI. században¹⁴ és végül egy „Erschröckliche Zeitung” Pozsonyban 1651-ben.¹⁵ Nyomdászaink német származása, valamint a németeknek különösen fejlett érdeklődése a hírközlő nyomdatermékek iránt eléggé megmagyarázza, miért voltak első röpirataink német nyelvűek. De még a rendszeres hírlapírás megindulása előtt találunk latin nyelvű hazai „Relatio”-t is.¹⁶ Sőt lehetséges, hogy magyar nyelven is adtak ki nyomtatott híreket, legalább is erre mutat egy Bécsben megjelent röpirat, amely arra hivatkozik, hogy hírét magyarról fordította németre.¹⁷ Ez a német újság talán az egyetlen magyar nyelvű nyomtatott hír emlékét őrzi.

A magyarországi röpiratok és az 1705-ben indult első rendszeres újság között összefüggés nem volt. Az első magyar újság tehát eddigi tudomásunk szerint belföldi előzményekre nem támaszkodhatott. A hazánkban megjelent hírközlő nyomtatványok csak annak bizonyítékai, hogy az újságok ezen őseinek kiadásában magyarországi nyomdák is résztvettek.

Annál fontosabb része volt Magyarországnak a külföldön megjelent röpiratok tartalmában. Már a legrégebb

¹³ RMK II. 245. Weiler 773.

¹⁴ RMK II. 249. Weiler 787. és Weiler 806. ez utóbbit Szabó Károly (RMK) nem ismeri.

¹⁵ Réz, i. m. Szabó Károlynál (RMK) hiányzik.

¹⁶ RMK II. 1828. „Relatio, sive Descriptio certa et repraesentatio consensus in expeditione anni 1695. inter magnum Rom. Imp. exercitum et copias Veterani, mutui proelii atrocis, et monumenta saeculorum superantis, quod modica ea manus multitudini. Ottomanicae dedit, eorumque quae ante conflictum et postmodum contigerunt, nee non de luctuoso fato Ducis Veterani... Claudiopoli 1696. 4r.

¹⁷ Pukánszky, i. m. 453. I. RMK III, 833. „Zwo warháffte Newe Zeitungen. Die Erste Von dem vhrplötzlichen auffruhr zu Dantzig... Die Ander Wie der Türekische Oberst zu Nouigrad, die Vngarische Bergstet im Namen desz Türekischen Sultans trutziglich auffordert, was wort gegeben habe, alles ausz Vngarischer Zungen in die hochteutsche sprach verdolmetschet. Getruckt zu Wien in Österreich bey Leonhard Nassinger, im Jar 1593.

röpiratok magyar események híret visszhangozzák és az újonnan felfedezett világrészekről szóló jelentések mellett egyedül Magyarországnak a törökkel vívott harcai váltották ki azt az érdeklődést, amely a hírközlő röpiratok csodálatos elburjánzását lehetővé tette. Bleyer Jakab¹⁸ 300 német nyelvű aprónyomatványt ismertetett az Országos Széchényi Könyvtár állományából, amelyek a török háborúkkal, illetve a harmincéves háború magyar vonatkozású híreivel foglalkoznak. A török veszedelem hírére fordult a német nép rokonszenve első ízben az előbb lenézett magyarság felé.¹⁰ De nemcsak Németországban állítják a hírlapírás ősei Magyarországot az érdeklődés középpontjába. Francia, olasz és flamand röpiratok egyformán a magyar fegyvertények zajától hangosak.²⁰ A legrégebb angol újságlevél csaknem teljes egészében hazánk 1526. évi történetével foglalkozik.²¹ Amikor az egyetlen esemény alkalmából kiadott „Zeitung” helyét a rendszeresen megjelenő időszakos iratok veszik át, Magyarország harcai még mindig ott állanak az érdeklődés előterében, annyira, hogy külön folyóiratokat foglalnak le a maguk számára. Frankfurtban *Vngerischer und Siebenbürgischer Kriegshändel Ausführliche Beschreibung*, Velencében *Diario D'Ungheria* címen adnak ki folyóiratot; az előbbi 1597-ben, az utóbbi 1616-ban indult.²² Egy 1650-ben indult francia verses újság sűrűn közölt magyar híreinek központjában Zrínyi Miklós hősi alakja áll.²³ Prévost abbé *Le Pour et le Contre* című folyóiratának magyar hírei mutatják, hogy

¹⁸ Magyar vonatkozású német újságlapok a Magyar Nemzeti Múzeum birtokában 1600—1711-ig. Magyar Könyvszemle, 1900. 56—75, 170—190, 250—265. 1. Leffler Béla: Adalék a magyar vonatkozású német újságlapok bibliográfiájához. Magyar Könyvszemle, 1913. 321—331. 1.

¹⁹ Horváth Magda: A török veszedelem a német közvéleményben. Budapest 1937.

²⁰ Magyar Könyvszemle, 1878, 161—162. 1. Fr[aknói] V[ilmos]: XVI—XVII. századbéli francia nyomtatványok Magyarországról. Magyar Könyvszemle, 1881. 74. 1.

²¹ Szinnyei József; Hírlapirodalmunk a 18. században. Vasárnapi Újság, 1862. 391—392, 404—405. 1.

²² Ferenczy, i. m. 5—10. 1.

²³ Eckhardt Sándor: Magyar hírek egy régi francia újságban. Napkelet 1926. 936—947. 1.

az érdeklődés a XVII. század folyamán sem lankadt a sok viszontagságot kiállott magyar föld és annak népe iránt.²⁴ Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy Magyarország ott állott már az újság születésénél, noha saját hírlapjaival csak elkésve csatlakozott a tőle nyugatra fekvő országok hírlap-együtteséhez. A magyarországi „Neue Zeitung”-ok, illetőleg „Relatio”-k elszigetelt kiadványok voltak, nem kapcsolódnak szerves fejlődés folyamán a rendszeres hírlapokhoz, mint Németországban. Régi hírlapjaink áttekintésénél már csak azért is mellőznünk kell őket, mert a rendszeres periodicitás, amelyet a hírlap egyik elhatároló jegyének ismertünk el, hiányzik belőlük. De a magyar származású híreknek döntő szerepük volt a hírközlő röpiratok, majd később a rendszeres hírlapok kialakulásában. Egyébként a német röpiratoknak Magyarországra s a törökökre vonatkozó szemlélete jellegzetesen visszatérő vonásaival magyarországi forrásokra mutat.²⁵ A hírszolgálat egyik központja a hírközlő röpiratok korszakában feltétlenül hazánk területén lehetett.

Meddig tart a magyar hírlapirodalom első korszaka?

A legrégebb magyar hírlap, a *Mercurius Hungaricus* indulásának éve (1705) a magyar időszaki sajtó kezdetét jelzi. Az első magyar hírlap alapítása a nyugati országokhoz viszonyítva megkésett; a német *Aviso* és *Relation* közel száz évvel előzte meg, Antwerpenben 1619-ben, Londonban 1622-ben, Amsterdamban 1623-ban, Párizsban 1631-ben, Lisszabonban 1641-ben, Firenzében 1636-ban, Rómában 1640-ben, Genuában 1642-ben indultak az első rendszeresen megjelenő hetilapok. De az első osztrák újság, a *Wienerisches Diarium* mögött csak két évvel maradt el Rákóczi hadi újságja, tőlünk délre és keletre pedig csak a XIX. században indulnak nagyobb számban újságok.

Hírlaptörténetünk útját a *Mercurius Hungaricus*, illetve *Mercurius Veridicus* után az időben arányosan elosztott

²⁴ Hankiss János előadása a párizsi Académie des Sciences Morales et Politiques-ban (1933. febr.); 1. Weill, i. m. 92. 1.

²⁵ Pukánszky, i. m. 205—217. 1. jegyz. 451—454. 1.

négy mérföldkö jelzi: a *Nova Posoniensa* (1721—1722), mely először közöl külföldi híreket is, a *Wöchentlich zweymal neuankommender Mercurius* (1731--1739) az első újság, amely hetenkint kétszer jelent meg, a *Pressburger Zeitung* (1764), leghosszabb ideig fennálló lapunk s végül az első magyar nyelvű újság, a *Magyar Hirmondó* (1780). De hol találjuk meg hírlapirodalmunk első korszakának zárókövét? Nyilvánvaló, hogy a korszak határát az évszázadforduló évei körül kell keresnünk; addigra alakul ki az újságok végleges formája. Vájjon találunk-e hírlapirodalmunk első századának határán olyan nagyjelentőségű eseményt, amely annak történetében korszakot jelöl?

Igazán korszakalkotót csak az 1848-as év hozott a magyar időszaki sajtó történetében, a sajtószabadság törvénybeiktatásával. A felvilágosodás korának írói és főleg hírlapírói úgy áhítozzak a sajtószabadság éltető melegét, mint az érő kalász a napfényt. De céljukhoz II. József uralkodásának évtizedét leszámítva alig jutottak közelebb. Csak 1840-ben áll be lényegesebb enyhülés a cenzúra kezelésében. Az 1800-as évek elejéig inkább a cenzúra állandó szigorítását tapasztaljuk s azt, hogy egyre inkább a dinasztia politikai érdekeinek szolgálatába áll az előbb vallási és erkölcsi érdekeket védő könyv- és hírlapvizsgálat. Az időszaki sajtóra vonatkozó cenzúra történetét önállóan még senki sem vette vizsgálat alá, pedig az a könyvcenzúrával szemben számos eltérést mutat már csak azért is, mert az újságalapításhoz külön engedély kellett s az engedély kiadásával kapcsolatban az újság tartalmára nézve is kikötéseket tettek. Nem szabad szem elől tévesztenünk azt sem, hogy nem hosszú időre lerögzített merev jogszabályok irányították a cenzúrát, inkább állandóan alakuló szokástól függött, amely mindig a követelményekhez alkalmazkodott s azokat az érdekeket iparkodott egy-egy adott helyzetben legjobban szolgálni, amelyeknek védelmét feladatának ismerte. A cenzúrának az időszaki sajtóra gyakorolt bénító hatását nem az egyes cenzúrendeletek, hanem maguk a hírlapok és folyóiratok mutatják: ha a közönség érdeklődése, fontos események bősége, a műszaki eszközök tökéletesedése ellenére is csökken a hírlapok száma, akkor annak okát bizvást kereshetjük a kor-

mányzat szigorúbb sajtópolitikai intézkedéseiben. A magyar őshírlapok korszakának határát arra az időpontra tehetjük, mikor ez az elnyomó sajtópolitika a legerőteljesebben érvényesül.

Mária Terézia uralkodása alatt, amikor a magyar hírlapirodalom gyors fejlődésnek indul, a cenzúra egyre jobban veszít egyházas jellegéből;¹ a jezsuitáktól adott vélemények fölött a helytartótanács egyházi bizottságának világi tagjai is szavaznak, a legfőbb ellenőrzést pedig a bécsi cenzúra veszi át, amelynek döntései a magyar hatóságok álláspontjával szemben is érvényesülnek. A bécsi cenzúra legfőbb vezetője pedig hosszú ideig Mária Terézia bizalmas tanácsadója, a felvilágosult Van Swieten.

II. József sokszor emlegetett cenzúrai szabályzata betetőzése a Van Swieten alatt kezdődött iránynak. Ez a rendelet egyébként Magyarországon csak 1782. június 8-án lépett életbe, ausztriai változatától némileg eltérő alakban.² Itt találkozunk először a hírlapok vizsgálatát illető pontos utasításokkal: a rendelet a hírlapokat a kevésbé fontos iratok közé sorozza, amelyeket az országos hatóság, a helytartótanács rövid úton vizsgál meg s csak fellebbezés esetén kell a döntést a bécsi könyvvizsgáló főbizottsághoz felterjeszteni.³ Az újságok indítása elé pedig nem szabad akadályokat gördíteni. Csak a becsmérlés és gúnyolódás tilos, a bírálat ellenben még az uralkodóval szemben is szabad. — A magyar hírlapok első „virágkora” kétségkívül II. József uralkodásának idejére esik. Míg 1764-től 1780-ig összesen 8 új hírlap és folyóirat indult (közülük 1 magyar nyelvű), addig 1781—1790 között 23 (10 magyar nyelvű), a következő évtizedben, 1800-ig már csak 15 (6 magyar nyelvű), a mélyponthoz pedig 1800 és 1810 között érkezünk el 14 új indulással, amelyek közül már csak 3 a magyar nyelvű.

¹ Schermann Egyed: Adalékok az állami könyvcenzúra történetéhez Magyarországon Mária Terézia haláláig. Budapest 1928. Concha Győző: A kilencvenes évek reformeszméi és következményeik. Budapest 1885. 210. 1.

² Waldapfel József: ötven év Buda és Pest irodalmi életéből. 1780—1830. Budapest 1935. 29, 46. 1.

³ Ballagi Géza: A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig. Budapest 1888. 106—109. 1.

Amíg II. József alatt mindössze egy cenzúrendelet jelent meg, s az is könnyítéseket hozott az időszaki sajtó javára, addig II. Lipót trónralépésétől kezdve úgy kopog az újabb és újabb utasítások és szabályok tömege a magyar időszaki sajtó friss épületén, mint a jégeső. Az 1790. szeptember 13-án kiadott rendelet egy csapással megsemmisíti II. József minden kedvezését, mégpedig úgy, — ez az egész korszakra jellemző, — hogy a felvilágosult uralkodó alatt kiépített szervezet érintetlen marad, de a szellem változik meg: eddig az volt megszabva, mit nem szabad eltiltani, most pedig tilossá válik minden kritika s a sokféleképen értelmezhető „köznyugalom” védelme lesz a főcél.⁴ El kell hallgatni a falusi parasztmozgalmakat, az izgató országgyűlési beszédeket, a külföldi forradalmakról pedig csak azt szabad írni, amit a megbízható *Wiener Zeitung* is közöl.⁵

Ezt az 1790-i rendeletet mint ideiglenes intézkedést hozták s az országgyűlésnek kellett volna véglegesen határoznia a sajtószabadság kérdésében. Meg is indult a vita a röpiratirodalomban a sajtójog szabályozása fölött; de a többség mégis józan korlátokat kíván s csak arra törekszik, hogy magyar hatóság tartsa kezében a cenzúrát. Decsy Sámuel és Révai Miklós a felállítandó Akadémiát ajánlják a könyvvizsgálat ellátására.⁶ Így azután az országgyűlés által küldött bizottság 1792. november 19-én tartott tárgyalásáról, amely a sajtótörvény előkészítésével foglalkozott, örömmel jelenthette Sándor Lipót nádor az uralkodónak, hogy az „okosabbak” mérsékeltebb formában, de fenn kívánják tartani a cenzúrát.⁷

Ez a kívánságuk teljesült is, tökéletesebben, mint szeretnék volna. Az óhajtott törvényes intézkedés elmaradt, helyette egyre-másra jelentek meg a szigorító rendelkezések. I. Eerenc 1793-ban kiadott újabb cenzúrendelete ellen ugyan először a magyar kancellária, majd a helytartótanács is tiltakozott,⁸ az utóbbi 1793. június 25-én mégis

⁴ Sashegyi Oszkár: Német felvilágosodás és magyar cenzúra. 1808—1830. Budapest 1938. 10. i.

⁵ Ferenczy, i. m. 94. 1.

⁶ Ballagi, i. m. 282. 1.

⁷ Mályusz Elemér: Sándor Lipót főherceg nádor iratai. 1790—1795. (Magyarország újkori történetének forrásai.) Budapest 1926. 85. sz. 567—568. 1.

⁸ Sashegyi, i. m. 11. 1.

kénytelen volt kiküldeni a rendeletet a megyéknek. Mindennek betetőzéséül rá akarták kényszeríteni Magyarországra az 1795. február 22-i osztrák „General-Zensurverordnung”-ot⁹ is. Igaz, hogy ezt a helytartótanács ad acta tette s arra hivatkozott, hogy a magyar cenzúrát már 1793-ban szabályozták,¹⁰ de szelleme mégis érvényesült hazánkban is s a könyvtermelés alapos megritkulására vezetett. Csokonai Széchényi Ferenchez írt levelében már arról panaszkodik, hogy a magyar nyomdák megint imakönyvek s naptárak nyomására szorulnak. A magyar cenzúra készséges alkalmazkodását bizonyítja, hogy épen a budai cenzorok voltak a legszigorúbbak és sok munkát Bécsbe vittek szerzőik, mert ott könnyebben megnyerhették az engedélyt kinyomtatásukra.¹¹

Valóban nem is valamelyik cenzúra-szabályzatban, vagy könyvvizsgálati rendeletben kell keresnünk azt az időpontot, amelytől a magyar időszakai sajtó átmeneti hanyatlása kezdődik. Az általános irányzat az, ami a hírlapirodalom fejlődését megakasztja s ez az irányzat csak fokozatosan érvényesül. Jellemzően mutatják ezt Sándor Lipót nádor levelei, amelyekben sürgeti, hogy tiltsák meg a bécsi magyar lapoknak a francia forradalomról szóló hírek közlését. Csak a kancellária közbenjárásának köszönhető, hogy — a régi gyakorlatra hivatkozva — legalább a *Wiener Zeitungban* megjelent hírek közlését mégis megengedték.¹² A fiatal nádot különösen a Martinovics-féle összeesküvés tette bizalmatlanná s ennek hatása alatt halála előtt írt emlékiratában ismét azt indítványozza, hogy az újságok külföldi, főleg francia hírt ne közölhessenek; ezzel azt a célt is elérheti, hogy elveszítenék vonzóerejüket s maguktól megszűnnének a lapok.¹³

Neon is 'nagyon titkolta a bécsi kormányzat egy-egy magyar újság megszűnése felett érzett örömét: mikor az *Ofner Zeitung* és a *Neuer Kurier aus Ungarn* egy lappá olvadt össze, az új lap indítását azzal engedélyezik, hogy legalább ezzel is fogy az újságok száma, mert amúgyis elég

⁹ Ballagi, i. m. 782—796. 1.

¹⁰ Sashegyi, i. m. 12. 1.

¹¹ Waldapfel, i. m. 123—125. 1.

¹² Mályusz, i. m. 82—83. 1.

¹³ U. o. 211. 1.

van belőlük Magyarországon,¹⁴ Andrád Sámuelnek nem adnak engedélyt újságalapításra, „mert az újságokat nem úgy szerkesztik, hogy abból a köznek bármi haszna is lehetne.”¹⁵

A cenzúrendeletek mögött rejtőző reakciós irányzat tehát maguknál a rendeleteknél is keményebben sújtotta a magyar hírlapokat. Az irányzat lassan alakult ki s fokozatosan érte el célját: az újságok számának csökkentését s tartalmukból a politikai hírek kiszorítását. Ezt a célt a XIX. század első éveiben közelítik meg legjobban; az újságok valóságos válságba jutnak, amely az 1805. évben éri el mélypontját. Ez az év lesz az őshírlapok korának határa, a hátráló pedig a *Hazai Tudósítások* megindulása 1806-ban, amely a változott viszonyok között új felemelkedés előfutárja lesz.

Meggyőzően igazolja ezt a hírlapok általános seregszemléje. *Fentebb* már néhány számadattal bemutattuk, hogy a II. József alatt bekövetkezett fellendülésre nem mindjárt a kalapos király halála után következett a hanyatlás, hanem 1800 és 1810 között keletkezett a legkevesebb új időszakai sajtótermék. Még feltűnőbbek a politikai hírlapok indulására vonatkozó számadatok; a folyóiratokkal szemben ezeket szorosabb értelemben „újságok”-nak nevezhetjük; nem szorul magyarázatra, hogy a cenzúra szemében ezek voltak a kevésbé kívánatosak. 1764-től kezdve az újonnan indult politikai hírlapok száma évek szerint elosztva:

1764	1	(<i>Pressburger Zeitung</i>)
1780	1	(<i>Magyar Hírmondó</i>)
1783	1	(<i>Presspurské Nowiny</i>)
1784	1	(<i>Siebenbürger Zeitung</i>)
1785	—	
1786	1	(<i>Magyar Kurír</i>)
1787	1	(<i>Ungarische Staats- und Gelehrte Nachrichten</i>)
1788	2	(<i>Magyar Merkurius, Der Neue Kurier aus Ungarn</i>)
1789	1	(<i>Hadi és Más nevezetes Történetek</i>)
1790	2	(<i>Ephemerides Budenses, Erdélyi Magyar Hírvivő</i>)
1791	—	
1792	—	

¹⁴ Réz, i. m. 22. 1.

¹⁵ Ferenczy, i. m. 96. 1.

1793	1	(<i>Bétsi Magyar Mercurius</i>)
1794—1803	—	
1804	1	(<i>Ephemerides Statistico-Politicæ</i>)
1805	—	
1806	1	(<i>Hazai Tudósítások</i>)

Míg 1780 és 1790 között majdnem minden évben indult új újság, néha egynél több is, addig 1794 és 1803 között, tehát tíz esztendeig egyetlenegy sem. Pedig láttuk, hogy vállalkozó akadt volna. Az 1804-ben indult *Ephemerides Statistico-Politicæ* sem jelent igazi gyarapodást; a latin nyelven ősi szeretettel csüggő magyar művelt osztályoknak közvetítette a bécsi német újságok fordítását. Külön tanulmányt kívánna annak tisztázása, hogyan állhatott fenn ez a színtelen újság 34 évig! A *Hazai Tudósítások* jelzik az új század első igazán izmos lapalapítását; nem is akadt versenytársa Kulisár lapjának egészen a *Jelenkor* alapításáig. 1806-tól kezdve azonban az egyre szaporodó folyóiratok — és már nem az újságok — jelzik az új fellendülés útját.

összehasonlítás kedvéért vegyük számba az egy-egy évben megjeleni valamennyi időszaki sajtóterméket (tehát a folyóiratokat is):

év	összesen	ebből magyar nyelvű	év	összesen	ebből magyar nyelvű
1780	5	1	1797	15	5
1781	3	1	1798	16	6
1782	5	1	1799	12	4
1783	6	2	1800	12	5
1784	6	2	1801	11	4
1785	-	2	1802	10	3
1786	-	3	1805	10	3
1787	10	5	1804	12	3
1788	12	7	1805	11	2
1789	13	7	1806	11	3
1790	13	7	1807	11	2
1791	15	5	1808	11	3
1792	18	9	1809	12	2
1793	17	9	1810	15	5
1794	15	7	1820	14	6
1795	17	9	1830	29	15
1796	12	7	1840	70	35

A hírlapok és folyóiratok összes száma azt mutatja, hogy, ha II. Lipót uralkodásától kezdve kevesebb új sajtótermék indult is, a meglévők keményen tartották magukat. A magyar nyelvűek erősebb csökkenése az 1805. év körül arra vezethető vissza, hogy az idegen célokat szolgáló cenzúra nyomásának jobban ki voltak téve, de részben arra is, hogy sok kisebb fontosságú és rövidéletű idegennyelvű folyóirat jelentőségét felülmúlóan duzzasztja a statisztika számadatait.

Az összes új indulások számának, valamint a politikai „újság”-jellegű hírlapoknak csökkenése igazolja, hogy hírlapirodalmunk első korszakát az 1805. évvel kell lezárunk. Hogy ezt a visszaesést a cenzúraszabályok szigorításától eltekintve is elsősorban a bécsi sajtópolitikának kell betudnunk, azt bizonyítja Szatsvay Sándornak a *Magyar Kurír* éléről való eltávolítása 1793-ban:¹⁶ a legjobb tollú magyar újságíró helyébe aulikus meggyőződésűnek ismert embert kellett állítani. Ugyanaz a hír, amelyért Szatsvay lapját betiltották, más újságokban is megjelent, de azokat megkímélték. A budai és pesti német újság egyesülését örömmel vette tudomásul a hatóság: még nagyobb készséggel segítették elő a *Magyar Mercuriusnak*, (1798), majd a *Magyar Flirmondónak* (1803) a *Magyar Kurírral* való egyesítését. Az 1805 után következő új korszakba a meglévő politikai újságok közül csak a *Vereinigte Ofner und Pester Zeitung*, a *Pressburger Zeitung*, az *Ephemerides Statistico-Politicae* és a *Magyar Kurír* jött át.

Az őshírlapok kora tehát az 1705-től 1805-ig terjedő száz esztendő alatt lassú felemelkedést, majd rövid virágzást, végül pedig szívós ellenállás után hanyatlást mutat. A hanyatlás oka kétségkívül a bécsi kormányzat sajtópolitikája, de nem annak egyetlen intézkedése s nem is kizárólag a cenzúra, hanem mindezeknek a magyar újságokra kedvezőtlen alkalmazása. Hogy milyen hatású eszközöket tartott kezében a kormány a sajtó fejlődésének meggátolására, mutatja Hochmeister Mártonnak, a kitűnő nagyszabenyi nyomdásznak s buzgó hírlapalapítónak panasza, amely szerint a hírek szigorú megrostálása miatt lapja, a *Siebenbürger Bote*,

¹⁸Ferenczy, i. m. 44—46. 1.

oly unalmassá vált, hogy előfizetőinek száma 5—600-ról 100-ra apadt.¹⁷

Nem is a kormány sajtópolitikájában beállt lényeges változás jelöli hírlapirodalmunk első korszakának mesgyéjét. Hiszen ez a politika 1848-ig, vagy legalább az 1840-ben bevezetett Mednyánszky-féle enyhébb eljárásig, változatlan maradt. A Hazai Tudósítások megindulása 1806-ban inkább azért nyit meg új korszakot, mert ettől kezdve találták meg a magyar hírlapszerkesztők annak a módját, hogyan szolgálhatják a kormány sajtóellenes magatartása ellenére is a nemzet céljait. Ennek a szolgálatnak új útját a nyelv és az irodalom, valamint a magyar nyelvű színjátszás pártfogolása mutatja. Kultsár István újságja első két évfolyamában külföldi politikai híreket nem is közölhetett. De annál tágabb teret nyit a magyar irodalom kérdéseinek. Csak Kultsárt követik a lassan-lassan izmosodó új folyóiratok, amikor a tudományok magyar nyelvű művelése, a művészet, a színészet felé fordítják a figyelmet.

Hogy mindezt tudatosan tették, az kitűnik Kultsár újságjának egyik nyilatkozatából:¹⁸ „Minden nemzetnek fő dísze a tudományos kiművelődés. Erre nem tsak azért kell törekedni, mivel általa emberi méltóságunkat felemelhetjük, házi állapotunkat gyarapíthatjuk. . . hanem kiváltképpen azért, mivel a tudományoknak a Nemzetben való elterjedése által az Ország erejét hathatósabbá, a Nemzet dicsőségét fényesebbé tehetjük.” A fiatal, hevesvérű Szatsvay aufklárista eszméiből így bontakoztatja ki a higgadtabb Kultsár az új magyar célok csíráját. Ebben az értelemben az ő lapja tönkrecenzúrázva is époly igazi politikai újsággá lesz, mint Szatsvayé volt a felvilágosult abszolútizmus pümkösi királysága idején. A kilencvenes évek reformereinek célkitűzéseit József nádor korának magyarjai más úton, de nem csekélyebb szívóssággal fogják diadalra juttatni.

Az 1805. év, azonkívül, hogy a kormányintézkedések okozta válságból megmutatja a kivezető utat, még egy sa-

¹⁷ Jakab Elek: A censura története Erdélyben. Figyelő, 1881. I6i—182, 253—273, 333—356. 1.

¹⁸ 1823. II. 389. 1. Id. Markos János: Kultsár István. Pannonhalma 1940. 24—25. 1.

játszós szempontról tekinthető határkönek a magyar hírlapírás történetében. Az újságok lényegéhez tartozik, hogy rendkívül fontos szerepe van létrejöttükben és jelentőségük kialakulásában a megjelenés helyének. Az újságírás igazi székhelyei a nagyvárosok, vegyes lakosságukkal és sokoldalú kultúrájukkal. A XIX. századtól kezdve különösen nagy a különbség, sokszor az ellentét fővárosi és vidéki lapok között.¹⁹ A XVIII. században azonban még azt tapasztaljuk, hogy újszólván az ország valamennyi fontosabb városában jelennek meg az egész országnak szóló hírlapok és folyóiratok, sőt a legjelentékenyebbek egyideig Bécsben, tehát külföldön látnak napvilágot. Kultsár István Tudósítása az első igazán jelentékeny és hosszú életű újság, amely az ország tulajdonképeni központjában jelenik meg; ez a jelentősége még a budai és pesti német újságok mellett is vitán felül áll, hiszen a *Vereinigte Ofner und Pester Zeitung* még a század derekán sem mérkőzhetik a magasan fölötte álló *Pressburger Zeitung*-gal.

A *Hazai Tudósításokkal* indul meg az a folyamat, amely Pestet a magyar hírlapírás főhelyévé teszi, összefügg ez Pest kulturális és politikai vezetőszeropének kialakulásával.²⁰ 1777-ben kezdődik ez a folyamat, amikor a nagyszombati egyetemet Mária Terézia Budára helyezi át és az Akadémia megalapításával éri el befejezését. Pestre kerülnek 1783-ban a kormányhatóságok is, közöttük elsősorban a helytartótanács: ennek Pestre helyezésévei szorosán összefügg a pozsonyi *Magyar Hírmondó* lassú elsorvadása, mert a kormányhivatalnokokkal s családjaikkal közönségének nagyrésze Pestre költözik. 1793-ban Kármán József, az *Uránia* alapítója, Pest kezébe akarja adni az irodalmi élet kormányát. Hogy miképen válik Pest a magyar hírlapirodalom központjává, kiténik az őshírlapoknak a megjelenés helye szerinti csoportosításából, melyet függelékben közlünk. Számszerűen mutatja e folyamatot az újságoknak a megjelenés helye szerint csoportosított statisztikája:

¹⁹ Kristóf György: Az erdélyi magyar vidéki hírlapirodalom története a kiegyezésig. Kolozsvár 1929.

²⁰ V. ö. Waldapfel, i. m. Kosa János: Pest és Buda elmagyarosodása 1848-ig. Bp. 1937.

I	Megjelenés helye	újságok száma	Megjelenés helye	újságok száma	
1775.	Pozsony	1	1800.	Pozsony Nagyszében	3 1
1780.	Pozsony	3		Bécs Buda és Pest	2 1
1785.	Pozsony	4	1805.	Pozsony	3
	Nagyszében	1		Nagyszében	2
	Bécs	1		Bécs	1
!	Besztercebánya	1		Buda és Pest	5
1790.	Pozsony	2'			
	Nagyszében	5	1810.	Pozsony	3
	Buda és Pest	5		Nagyszében	1
	Bécs	5		Veszprém	1
	Kassa	1		Bécs	1
				Buda és Pest	7
1795	Pozsony	4	1830.	Pozsony	2
	Bécs	5		Nagyszében	1
	Nagyszében	2		Kolozsvár	5
	Buda és Pest	3		Bécs	1
	Selmecbánya	1		Kassa	2
	Győr	1		Buda és Pest	11

Előbb Pozsony é a vezetőszerp, majd — a bécsi újságok rövid fénykora után — az 1805. évben Buda és Pest kezdi átvenni az uralmat a magyar újságírásban és folyóiratirodalomban. A magyar hírlapirodalom első évszázadának utolsó esztendeje tehát igazi határkő, amely többirányú fejlődés keresztútján, sok ösvény találkozásánál jelöli az új korszak kezdetét.

Legrégibb hírlapjaink nyelve.

Nyelvre való tekintet nélkül a magyar hírlapok közé számítjuk a történelmi Magyarország területén megjelent valamennyi időszaki sajtóterméket. A latin, német és végül magyar nyelvű hírlapok egymással szoros kapcsolatban alakultak ki, egyet sem rekeszthetünk ki azért, mert nem magyar nyelven szerkesztették. Nemcsak a szentistváni Magyarország hagyományos nyelvi és nemzetiségi különbségeken

felülemelkedő szelleme készlet erre, hanem az anyagból természetesen folyó tárgyi megfontolások is. Tállyai Dániel a *Magyar Hirmondó* szerkesztésében épúgy résztvett, mint a *Pressburger Zeitung*ban, sőt ő adta ki az első tót hírlapot is, a *Presspurské Nowiny-i*. A leleményes erdélyi hírlapkiadó, Hochmeister Márton, először német nyelven indított újságot Nagyszebenben, de az ő nevéhez fűződik az első erdélyi magyar hírlapnak elindulása is és román nyelven is akart lapot indítani, nem rajta múlt, hogy nem sikerült.¹ Kultsár István lapja, amely a korszak határán már kívül esik, még mindig közölt alkalomadtán latin és német ver-
seket.²

A magyar hírlapirodalom kezdeteinek soknyelvűségét azonban nem vezethetjük kizárólag arra vissza, hogy az ország lakosainak egy része nem a magyart vallotta anyanyelvének. Mindeddig figyelmen kívül maradt az a sokat mondó és sokat megmagyarázó körülmény, hogy az újságok keletkezése Európa egy meghatározott részéhez fűződik, mégpedig a nyugati országokhoz, elsősorban Német- és Olaszország, majd Anglia és Franciaország városaihoz. A hírközlésre ugyan már kezdettől fogva — a „*Neue Zeitung*”-ok idejében is — az ország népének nyelvét használták s nem a műveltek akkor még nemzetközi nyelvét, a latint. Az első német folyóirat, az *Acta Eruditorum*, mégis latin nyelven jelent meg s e nyelv mellett ki is tartott száz esztendeig. Németországtól keletre tudtunkkal egyedül orosz nyelven jelent meg újság, Moszkvában, 1703-tól kezdve. De a kisebb elterjedtségű nyelvek közül csak a hollandus vett részt kezdettől fogva az újságok forgalmában. Román, horvát vagy szerb újság nem volt a XIX. század előtt s az első cseh-tót nyelvű hírlap Pozsonyban indult, az első magyar újság után három évvel. Ugy látszott eleinte, mintha az újság a nagy elterjedtségű nyugati nyelvekhez volna kötve; a hírlapokat egymásból szerkesztették, azok mintegy egymásnak felelgettek. Olyan nyelven, amelyet csak számban kisebb nép vagy nemzet mondhatott magáénak, nem boldogulhatott az újság. Rát Mátyás teljesen tisztában volt ezzel a nehézséggel, ami-

¹ Jakab Elek: Az erdélyi hírlapirodalom története 1848-ig. Budapest 1882.

² Kosa János, i. m. 186. 1.

kor Hírmondóját megindította s csak félve remélte, hogy „a Magyar Hírmondó nem fog úgy járni, mint a Svédországban lakozó, velünk rokonságos Szórni (Finniai) Nemzet nyelvén ezelőtt egynehány esztendőkkel íratni kezdett hírlelő levelek ... melyet látván nyomtatója és árulója, hogy kár nélkül tovább nem tarthatja, esztendő múlva félben hagyta.”³

A XVIII. század magyarja előtt, kinek számára a nyelvkérdés még nem volt kérdés,⁴ mintha magától értetődött volna, hogy latinul írja első újságját. Ezt a nyelvet úgyszólván nemzeti tulajdonának érezte, a törökidő után Verbőczy örökségéből latin nyelven mentette át köz- és magánéletének jogi alapját. Azután már a legelső magyar újság, a *Mercurius Hungaricus*, fontosabb feladatot kapott, mint boldogabb nyugati kartársai, akiktől csupán lelkiismeretes hírközlést kívánt a közönség. Rákóczi hadi újságja éppen a magyarul nem értő külföld előtt volt a küszködő ország szószólója: a lengyel, orosz, svéd, francia, angol és holland közvéleményre kellett hatnia.⁵

1790-ben, éppen a németesítő II. Józsefnek halála évében, az első Budán induló újság, az *Ephemerides Budenses*, ismét a latin nyelvet használja. A rákényszerített némettel szemben a magyar művelt osztály eleinte a latin nyelvet is védelmébe vette⁶ s az *Ephemerides Budenses* szerkesztői, Tertina Mihály, majd Spielenberg Pál, ehhez a réteghez tartoztak. Büszkék is arra, hogy a régi latin újságok mindenhol elhallgattak s egyedül övék az a dicsőség, hogy lapjukat az egész világon olvassák.⁷ És mégis össze tudják egyeztetni a latin nyelv megbecsülését a magyar nyelvművelő törekvések szolgálatával: ezeknek Kultsár lapjáig ők az egyedüli szószólói a fővárosi sajtóban. Az *Ephemerides* megszűnéskor pedig meglepődéssel veszi tudomásul a szerkesztő, hogy

³ Idézi Szinnyei József: Ráth Mátyás. Figyelő, 1886. 161—174, 286—296 l.

⁴ Szekfü Gyula: Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez. 1790—1848. Budapest 1926. 7. l.

⁵ Thaly Kálmán: Az első hazai hírlap. 1705—1710. Budapest 1879. 7 l.

⁶ Szekfü, i. m. 32—33. l.

⁷ Waldapfel József: A hazai hírlap- és folyóiratirodalom történetéhez. Magyar Könyvszemle, 1930. 55—89. l.

lapja azért vált népszerűtlenné, mert a magyar nyelv a fejlődés olyan fokára emelkedett, hogy a latin már nem versenyezhet vele.⁸

Mégis indul egy újabb latin újság a XIX. század elején is, az *Ephemerides Statistico-Politicae (Posonienses)*. Előfizetési hirdetésében szintén a latin nyelv ősi hazai előjogaira hivatkozik a szerkesztő⁹ és arra, hogy a gazdasági vonatkozású kérdéseket, amelyekre különös figyelmet szándékozik fordítani, csak német, vagy más külföldi újságok tárgyalják, amelyeket nálunk nem értenek.¹⁰

Legelső hírlapjainkat, a *Mercurius Hungaricus* s a *Nova Posoniensiát* latin nyelven írták. De már korán ott állnak a latin nyelvű magyar újságok mellett a német nyelvűek is. A magyarországi hírlapirodalom székhelyei a városok voltak s ezek nagyrészt németül beszélt a lakosság; természetes, hogy anyanyelvét nem tagadta meg hírlapjaiban sem.¹¹ Erre nem is kényszerítette senki, sőt magától értetődő volt, hogy azt a nyelvet használták, amelyet a mintaképül és forrásul szolgáló újságok: ezeket pedig Németországból vagy Ausztriából kapták a szerkesztők. Nem rekeszthetjük ki a magyar őshírlapok együtteséből a német nyelvű újságokat sem. A hazai németiség a XVIII. század folyamán — amely század a nyelvi kérdést nem tekintette problémának — nemzeti hovatartozását illetőleg magyarnak tartotta magát. Sonnenfels Józsefnek eredetileg az osztrák birodalom testére szabott állampatriotizmusát a magyar államra vitte át¹ és ebben a bécsi kormánzatnak is része volt,

⁸ Dezsényi Béla: Legrégibb hírlapjaink életrajzához. Magyar Könyvszemle, 1940. 555—561. 1.

⁹ *Ephemerides Statistico-Politicae*. 1805. Nuncium. „.... Patria nostra, quae una fere servatum his praesertim temporibus nobilis s imum hunc semonein jure sibi vindicare potest.”

¹⁰ „... objecta oeconomica, quae nostris in Ephemeridibus recensentur, in libris, scriptisque periodicis potissimum Germanico, aut alio peregrino idiomate editis inveniuntur; iis igitur... quibus praeter Hungaricum, Slavicum, Croaticum, aliudve in Patria nostra usitatum idioma vix aliud perinde ac Latinum familiäre est, non possunt non esse gratae relationes...”

¹¹ Gárdonyi Albert: A hírlapírás kezdetei Budán és Pesten. Könyvtári Szemle, 1917. 55—65. 1.

¹² Pukánszky Béla: „Patrióta” és „hazafi”. Budapesti Szemle, 1955. LIV, köt. 54—55, 175—188. 1.

amely a cenzúra eszközével — többek között a németországi sajtótermékek kitiltásával — leszakította a magyarországi németajkú városi polgárokat a nagy német művelődés fájáról.¹³

Nincs benne tehát semmi különös, ha hazai németségünk elsősorban hírlapjaiban és folyóirataiban a német irodalom és művelődés eszményeit magyarországi álláspontból ítélte meg és másrésről a magyar irodalmi és tudományos törekvéseknek a külfölddel való megismertetését tűzte ki céljául.¹⁴ Különösen ez utóbbi magatartás illeszti bele a német nyelvű „őshírlapokat” a magyar hírlapirodalom egységébe.

Már a *Pressburger Zeitung* kiadója is azt írja az újság első évfolyamában, hogy bár volna nekünk is egy Gottschedünk, aki a szép és ékes magyar nyelvet a külföldiek előtt ismertebbé tenné.¹⁵ 1784. június 16-i számában arról számol be a *Pressburger Zeitung*, hogy először adtak elő a pozsonyi német színpadon magyar tárgyú darabot¹⁶ s kívánja, bár sorra megszólalnának a magyar történelem alakjai németül a színpadon, hiszen minden pozsonyi polgár büszke csodálattal adózott a nagy honfitárs megelevenedett alakja előtt. — Windisch Károly Gottlieb az ugyancsak Pozsonyban megjelenő *Ungrisches Magazin* alapításakor szintén a hazafias érzésre hivatkozva kér támogatást vállalkozásához, amely Magyarország megismertetésére törekszik s ezáltal annak di-csőségeit akar szerezni.¹⁷

A *Merkur von Ungarn* szerkesztőjét, Kovachich Márton Györgyöt már kizárólag a gyakorlati szempontok vezetik, mikor megindokolja, miért adja ki folyóiratát német nyelven: ez a nyelv a modern tudomány művelésére alkalma-

¹³ Szekfü, i. m. 83. 1.

¹⁴ Réz, i. m. 23. I.

¹⁵ Angermayer Károly: *Geschichte der Pressburger Zeitung*. — A *Pressburger Zeitung* története. Pozsony 1896. 15. 1.

¹⁶ „Zondi auf dein Ungarischen Schlosse Dregel”.

¹⁷ 1781. (Előfiz. felhívás az első sz. borítékán): „...ein so nützliches und zur Ehre unserer Nation abzweckendes Vorhaben.” — jellemző a terv kivitelére Cornidesnek a kocsi magyar eredetéről írt s az *Ung. Magazin*ban kiadott cikke, mely száz évnél hosszabb ideig foglalkoztatta a tudományos közvéleményt. V. ö. Valjavec Fritz: *Karl Gottlieb von Windisch*. Budapest 1936. 43. 1.

sabb, mint a latin, amellett mindenki érti Magyarországon; kívül is. Nem is anyanyelve a szerkesztőnek a német; a stílus tisztaságának nem tulajdonít jelentőséget, mert hiszen idegen nyelven ír s csak gyakorlati szükségből használja azt.¹⁸

Anélkül, hogy Kovachich szélsőséges felfogását átvennék, a német nyelv használatát továbbra is szükségesnek látják indokolni a szerkesztők. Az az érv, hogy a német alkalmasabb a modern élet sokágú követelményeihez szükséges fogalmak kifejezésére, mint akár a latin, akár a magyar, többször ismétlődik. Az újságok nyelvi igénye valóban sokoldalúbb, mint az irodalomé általában: bármely mai újság is bizonyítja ezt a benne előforduló idegen szavak tömegével. E nehézség szintén hátráltatta a magyar nyelvű újságok fejlődését, amelyek mögött nem állt a német újságkultúra hosszú gyakorlata. Már Rát Mátyásnál tudatossá válik a nyelvi probléma jelentősége: „... ez még eddig csak kezdet vala — így ír Rát, mikor a Hírmondótól búcsút vesz — mellyre leg-főképpen szók körül való keresgélés kívántatott, sok külföldi dolgok nem lévén még Magyarul el-nevezve.”¹⁹

A német nyelv kifejezőképességét, valamint a magyarság külföldi megismertetésének szükségességét hangoztatja Schedius Lajos is, amikor német folyóiratáénak alapítását megindokolja.²⁰ Az 1802-ben kibocsátott *Zeitschrift o on und für Ungern* sokszor idézett és részletesen méltatott előszavánál²¹ még bővebben szól a magyarországi német folyóiratok különleges feladatairól a *Neuer Kurier aus Ungarn* mellékleteként megjelenő *Literarischer Anzei gerben*.²² Magyar művekről jelennek meg kritikák a jeni *Literatur-Zeitung*-ban, így írja, de ezek nem elég terjedelmesek s számtalan hibával vannak nyomtatva. Csak függelékképpen közlik őket,

¹⁸ Merkur von Ungarn. Entwurf. 12. 1.: „Freylich können wir keinen klassischen Styl versprechen, da wir sie nicht als unsere Muttersprache besitzen, auch keine Profession, kein Hauptstudium aus derselben je gemacht haben.”

¹⁹ Magyar Hírmondó, 1782. 101. sz.

²⁰ Zeitschrift von und für Ungern, 1802. Einleitung.

²¹ V. ö. Réz, i. m. 24—25. 1. Waldapfel, i. m. 137—148. 1.

²² 1798. 1. sz. Vorbericht. V. ö. Doromby Karola: Schedius Lajos, mint német—magyar kultúrközvetítő. Budapest 1933. 47—48. 1

valami lenéző oldalpillantással; jellemző ez a német tudós magatartására a magyar törekvésekkel szemben.²⁵

Ha a magyar nyelv pesti egyetemi tanára szükségesnek tartja, hogy német folyóiratban legyen kultúránk szószólója külföldön, bebizonyítottnak vehetjük, hogy német nyelvű újságjaink és folyóirataink egy része kizárólag a magyar művelődés diplomatájának érezte magát. Ezt a szerepet valamennyi német nyelvű újság és folyóirat vállalta, hazai németségünk tehát ezen a téren is óriási szolgálatot tett s nem elszigetelt csoport volt, hanem eleven kapcsolat hazánk és a külföld között. A német folyóiratok és újságok nem utalhatók a mai értelemben vett „nemzetiségi” sajtó körébe, hanem épúgy magyar őshírlapok, mint a magyar, vagy a latin nyelvű újságok.

Az idegenajkú magyarok igénye és a külföldi kapcsolatok ápolása mellett még egy olyan oka is volt az idegen nyelvű hírlapok alapításának, amely az időszaki sajtó sajátos természetéből folyik. Minden újság legfőbb anyaga a hír; a hír pedig köztulajdon, minden ország érdeklődik minden más országban történt esemény iránt. A mai hírszervezet híján pedig az újságokat elsősorban egymásból szerkesztették. Legrégibb hazai újságjaink néha szóserinti fordításai külföldi mintáinak. Ennél sokkal fontosabb pedig, hogy a magyar újságok viszont külföldi újságokat táplálnak magyarországi híreikkel. Márpedig magyarul kevesen értenek hazánkon kívül; az az újság tehát, amely a magyarnál elterjedtebb nyelven jelenik meg, több külföldi előfizetőre számíthat, mint a többi. Így az idegennyelvűség az újságnak valóságos „üzleti” érdekévé válhatott. Még a *Magyar Hirmon* dónak is volt 3 francia és 3 spanyol előfizetője.²³⁰ Rát Mátyás a *Magyar Hirmondó* fentebb idézett helyén írja, hogy számtalanszor tapasztalta „külső országokban megtelepedett Magyaroknak, sőt más idegen Nemzet-féléknek is hozzája való nagy jó-akarátjokat.” Mennyivel nagyobb külföldi érdeklődésre számíthattak a németnyelvű lapok! Windisch

²³ „... ein blosser Anhang zur allgemeinen Literatur, der grösstenteils zu dem verächtlichen Seitenblicke passt, womit auch oft der nächstbenachbarte deutsche Gelehrte auf uns und unsere literarischem Bemühungen herabsieht.”

²³ Ferenczy, i. m. 27. 1.

Ungrisches Magazin-jának számos német tartományban voltak előfizetői.²⁴ Egy másik forrás határozottan állítja, hogy azért van kevesebb magyar nyelvű folyóirat, mint amennyi lehetne, mert a szerkesztők külföldi előfizetők kegyeire pályáznak.²⁵ 1812-ben Szatsvay Sándor, a *Magyar Kurír*nak két évtizeddel előbb nyugalomba vonult kitűnő szerkesztője, azzal dicsekszik, hogy a *Magyar Kurírból* a „strassburgi postára” évről-évre 5 példányt vittek. Kifejezetten azt akarja bizonyítani *ezzel*, hogy a magyarországi újságoknak, mint hírforrásoknak, mekkora jelentőségük van külföldön. Hozzáteszi, hogy a válságajutott nagyszebeni német újság, „mivel az németül van írva”, 500 példányban is járhatna külföldre, „csak az olvasást érdemeljék meg” a *Siebenbürger Bote* eddigi rosszul szerkesztett számai.²⁶

Néhány adatunkkal távolról sem merítettük ki őshírlapjaink soknyelvűségének bonyolult kérdését. De annyi világossá válik ezen adatok megvizsgálása után, hogy a magyar hírlapirodalom történetéhez szervesen hozzátartoznak a nem magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok is, a hírlapok jegyzékéből nem szabad őket kihagyni.

A címfelvétel és címleírás elvei.

Magyar hírlapnak tekintünk nyelvi különbség nélkül minden magyar és Magyarországon megjelent időszaki sajtóterméket. Alig szorul bővebb indoklásra az az eljárásunk, hogy nem zárjuk ki címjegyzékünk keretéből a folyóiratokat. A magyar sajtókutatás vizsgálódásait minden idő-

²⁴ „Unser Magazin wird überhaupt nach Franken und Schwaben mehr, als nach andere deutsche Provinzen debitiert” — írja Windisch Cornidesnek. L. Zuber Marianne: A hazai németnyelvű folyóiratok története 1810-ig, Budapest 1915. 51. 1.

²⁵ „Unsere bisherige Magazine, Miscellen, patriotische Wochenblätter lind Quartalschriften sind mehr für Speculations-Arbeiten zum Vortheil des Verlegers und Rédacteurs zu betrachten als für Quellen anzusehen, aus denen unsere guten Landsleute wissenschaftliche Beiträge schöpfen, und durch welche die ungarische Sprache an ihrer Vollkommenheit mehr zunehmen sollte. Sie sind deutsch für den richtigen Absatz im Ausland geschrieben,” Miller Jakob Ferdinand: Versuch patriotischer Vorschläge zur Aufnahme der ungarischen Sprache. Pest 1806. 84—85. 1.

²⁶ Jakab Elek: A censura töitéuete Krdéhbeu i. h.

ben kiterjesztette ezekre is,¹ szemben egyes külföldi irányokkal, melyek csak a politikai hírlap-jellegű sajtótermékekkel foglalkoznak s a „hírlaptudományt” szigorúan elhatárolják a folyóiratok tudományos vizsgálatától.² A *Nemzetközi Történettudományi Bizottság* sajtóosztályának egy nemzetközi hírlapbibliográfiát illető tervezete — amely jelen munkánkhoz az első indítást adta — csak a tudományos folyóiratokat zárja ki ennek a bibliográfiának köréből,³ egyébként pedig az egyes országok sajátos viszonyainak megfelelően tág teret enged az egyéni elbírálásnak. A magyar őshírlapoktól sem formai, sem mélyebben fekvő elvi pkból nem választhatjuk külön az irodalmi folyóiratokat és az első magyar gazdasági szaklapot, a *Magyar Újságot*. Az irodalmi folyóiratok kezdetei — magyar és német nyelven egyaránt — mint a hírlapok mellékletei jelentek meg, a *Vernünftige Zeituertreiber* és a *Freund der Tugend*, Windisch Károly angol mintájú erkölcsi folyóiratai, épúgy, mint a pozsonyi és bécsi *Magyar Múza* és *Bibliotheca*. A hírlapok és folyóiratok belső összefüggését pedig világosan mutatja az a körülmény, amelyre már előbb felhívtuk a figyelmet, hogy t. i. a XVIII. század legvégén és különösen a XIX. század elején, amikor a francia forradalom és a Martinovics-féle összeesküvés reakciója elviselhetetlenné fokozta a cenzúra szigorát, a politikai hírlapok szerepét is a folyóiratok veszik át, sőt Kultsár István hírlapjának is fennállása első éveiben a nyelv, az irodalom és a színház a legfőbb érdeklődési területei. A nyelvről és nemzetiségről szóló *elméleti* fejtegetéseket átengedi a cenzúra, ezért a nyelvművelés és nemzetvédelem ezekben az évtizedekben — I. Ferenc uralkodásának egész ideje alatt, tehát jóval túl az őshírlapok korán is — az irodalomba menekült. A nyelv a nemzet palládiuma lett.⁴

¹ Máté Károly, i. m. 14—15. 1. II. latky Endre: A magyar sajtótudományi társaság munkaköréről. A Sajtó, 1958. 1—2. sz. 5—7. 1.

² „Zeitungslehre” v. „Zeitungswissenschaft” mellett csak újabban került az érdeklődés előterébe a „Zeitschriftenkunde.”

³ Mommsen Wilhelm: Richtlinien für die historische Bibliographie der Presse. Bulletin of the International Committee of Historical Sciences, 1954. VI. köt. 22. sz. 5—15. 1.

⁴ Szekfü, i. m. 92. 1.

Innen a magyar folyóiratok magas színvonala: a XVIII. század végén Windisch *Ungrisches Magazin-ja* az egész osztrák-magyar birodalom legjobb folyóiratának számít.⁵ A németnyelvű, vegyestartalmú folyóiratnak pedig méltó társai a magyarnyelvű irodalmi folyóiratok: a *Magyar Museum*, az *Orpheus* és az *Uránia*, amelyek a legkiválóbb magyar írókat gyűjtik egybe.⁶

Végül tegyük hozzá, hogy más nemzetek sajtójában is szinte szabályszerűen visszatérő jelenség, hogy amikor a politikai újság tevékenysége valami okból megbénul, az irodalom, az erkölcsi kérdések és az enciklopédikus anyag foglalja el helyét folyóiratok alakjában.⁷

Szigorúan bíráljuk el azonban az időszakosság kritériumát, amely a periodikus irodalmat az egyszer és lezárt formában megjelenő könyvtől elválasztja. Ezért hagytuk ki az 1805-ben Farkas Károly szerkesztésében megjelent *Mulatságok* című gyűjteményes kötetet, amely eddig minden hírlap-bibliográfiánkban szerepelt. A szerkesztő ígéri, hogy ha „ezen zsenge . . . kedvességet talál... több Testvéreket is fogunk utána küldeni”: de ez az ígélet, amelyből a rendszeres megjelenés szándéka nem tűnik ki, még akkor sem adna alapot a felvételre, ha a nem sok jóval kecsesgető zsengett valóban követték volna a Testvérek. Ki kellett hagynunk Verseghy Ferenc *Kolomposi Szarvas Gergelyét* is: a művészietlen módon költeményekkel tarkított verses elbeszélésnek meglévő első két kötetén kívül a harmadik is elkészült kéziratban,⁸ de mégis folytatásos mű és sem az időszerűség, sem az időszakosság kritériuma nem állapítható meg meglévő köte-
teiből.

Külön nem tüntetjük fel, hogy valamely sajtótermék „hírlap” vagy „folyóirat” jellegű-e. A címből és az időszakosság terjedelméből ez úgyis könnyen megállapítható. A he-

⁵ Valjavec, i. m. 47—48. 1.

⁶ Ezeket, s nem a Mindenest Gyűjteményt kellett volna Valjavecnak Windisch folyóiratával összevetnie, akkor az összehasonlítás nem a magyar folyóiratok hátrányára ütött volna ki, noha tény, hogy azokat, mint az újságoknál is történt, a német nyelvűek megelőzték.

⁷ L. Weill, i. m. 61. 1.

⁸ Császár Elemér: Verseghy Ferenc élete és művei. Budapest 1903. 291—292. 1.

tenként kétszer megjelenő újságok a mai napilapoknak feleltek meg.⁹ Nagyon messze vezetne az is, ha az újság tárgykörére vagy „irányára” vonatkozó jegyzetet függesztenénk a címléírás után; az ilyen jegyzeteket egységes típusokba osztani a mi őshírlapjainknál úgyis megvalósíthatatlan elgondolás.¹⁰

A Magyarországon megjelent újságokon kívül magától értetődően felvettük a Bécsben megjelent magyar nyelvű hírlapokat és azok mellékleteit. Ezeknek olvasóközönsége Magyarországon volt: Szatsvay csak azért költöztette újságját Bécsbe, mert Pozsonyban nem engedélyezték és mert bízott a birodalmi főváros szabadelvű közszellemében, barátainak pártfogásában és abban, hogy a politikai élet központjában gyors és hiteles értesüléseket kaphat.¹¹

A magyar nyelvűeken kívül kivételképen fel kell vennünk egy Bécsben megjelent német nyelvű újságot is, az *Aller gnädigst prin. Anzeigen aus den sämtlich-kaiserlich-königlichen Erbländern-t*: ennek a folyóiratnak szerkesztője s munkatársai magyarok, cikkei kizárólag magyar érdekek vagy magyar tárgyúak. Schedius Lajos is a magyarországi német folyóiratok közé sorolja, amikor *Zeitschrift-jenek* elődjére hivatkozik.¹²

A megjelenési helyek szerinti csoportosítást a bibliográfiában a könnyebb áttekinthetőség kedvéért mellőztük s külön függelékben állítottuk össze, mégpedig az időrendi összeállítással párosítva, míg a rendszeres címjegyzéknél a szoros betűrendhez ragaszkodtunk.

⁹ A hetenként kétszeri megjelenést egykorú német meghatározás „posttäglich”-nek nevezi. Bécsben volt is egy „Posttäglich Merkurius” című hírlap. A *Neuer Kurier aus Ungarn* egyik évi címlapján „Pester Postamts-Zeitung” az alcím, ami szintén a heti kétszeri posta járattal való összefüggésre mutat. V. ö. Pichler Alois H.: *Entstehung der Pressburger Zeitung*. Pozsony 1913. 15. 1. Dezsényi, i. h.

¹⁰ A Nemzetközi Történettudományi Bizottság bibliográfia-tervezete ilyen jegyzetet is kíván.

¹¹ Ferenczy, i. m. 39. 1. — Téves Raichle felfogása, aki szerint a Magyar Kurír az Ausztriában s általában külföldön élő magyarok újságja volt. Raichle Walther: *Das ungarische Zeitungswesen*. Berlin 1939. 10. 1.

¹² *Zeitschrift von und für Ungern*. 1802. 1. sz. 11. 1.

Kihagyjuk azokat a lapokat, amelyeket csak előfizetési felhívásból, vagy más újság hirdetéséből ismerünk. Az ilyen újságokat és folyóiratokat, amelyeknek valóságos megjelenéséről megnyugtató adatunk nincs, külön függelékben foglaljuk össze, remélve, hogy ezzel a további kutatásnak szolgálatot teszünk s néhány eddig csak címről (vagy címről sem) ismert őshírlap felfedezését s rendszeres leírását készítettük elő. Adataink más tekintetben is kiegészítésre szorulnak s vidéki iskolai vagy magánkönyvtáraink anyaga sok függő kérdést fog tisztázni. Az őshírlapok szükszavúsága arra késztet, hogy az irodalomból hitelesen megállapítható, de az egyes számokon vagy köteteken nem szereplő adatokat is felvegyük; a minden egyes cíMLEÍRÁS után következő rövid bibliográfiai utalás igazolja adataink forrását.

A cíMLEÍRÁST az egyes számok fejlécéről vesszük s nem az egyes évfolyamok vagy kötetek címlapjáról, amely rendszerint változó címetet tüntet fel.¹³ A laza címhasználat folytán előálló tömérdek címváltozatot egy-egy cíMLEÍRÁS után a változás dátumával soroljuk fel s külön utalások formájában is feltüntetjük, hogy egy-egy szám is könnyen azonosítható legyen címjegyzékünk egy-egy hírlapjával. Két esetben — a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* és folytatása, a *Magyar Hírmondó*, valamint a *Siebenbürger Zeitung* s a vele összefüggő *Kriegsbote* és *Siebenbürger Bote* leírásánál — a változott című hírlapokat egymást folytató külön hírlapoknak tekintjük; ezeknél ugyanis a címváltozás belső, tartalmi átalakulást is jelentett.

A melléklapokat külön hírlapoknak tekintjük, mindegyikről önálló cíMLEÍRÁST adunk s a főlapnál csak címüket említjük. Meg kell jegyeznünk, hogy egy-egy főlap valamennyi melléklapját felsoroljuk, tehát azokat is, amelyek 1805 után indultak. Az utóbbiaknál azonban már külön, teljes leírást nem adunk, miután fennállásuk korszakunk határán kívül esik. Az 1705—1805 között indult valamennyi hírlapot azonban fennállásának egész időtartamán végigkísérjük leírásunkban.

¹³ V. ö. Dezsényi, i. h. A laza címhasználatra jellemző, hogy az őshírlapok címjegyzékébe 67 önálló cím mellett 52 címutalást vettünk fel; ez utóbbiak kizárólag címváltozatok.

Csak könnyen érthető, magyarázatra nem szoruló rövidítéseket alkalmazunk. (Szerk. = szerkesztő, k. — kiadó, ny. = nyomda, megj. = megjelenés időszakossága). Az adatok sorrendje (cím- és címváltozatok, megjelenés helye, indulás és megszűnés időpontja, melléklapok felsorolása, alak, megjelenés időszakossága, szerkesztő, kiadó, nyomda) magában véve világossá teszi értelmüket és jelentésüket. Meg nem állapítható adat külön magyarázat nélkül kimarad. Csak a kétes adatokat tesszük szögletes zárójelbe [].

A címleírás második bekezdése rendszerint a hírlapok lelőhelyét tünteti fel. Ha a lelőhely megjelölése elmarad, akkor az illető hírlap teljes egészében megtalálható az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárában. A budapesti közkönyvtárak — Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 'tudományegyetemi Könyvtár, Fővárosi Nyilvános Könyvtár — valamint a budapesti ref. Teológia Ráday-Könyvtára és a Pannonhalmi Szentbenedekrendi Központi Főkönyvtár anyagát kísértük figyelemmel ott, ahol az Országos Széchényi Könyvtárban hiányok mutatkoztak. A tudományos irodalom alapján utaltunk több ízben a pozsonyi városi könyvtárra s a nagyszombati Bruckenthal-Múzeum könyvtárára, amelyeknek hírlapanyagát személyesen számbavenni nem állt módunkban.

A hírlapok elterjedése és közönsége 1805-ig.

Őshírlapjaink nagyrésze rendkívül ritka. A múlt század gyűjtői nem sok figyelemre méltatták őket és mulasztásukat ma már nehéz pótolni. Az *Erdélyi Magyar Hírvivő* számaint egy magánkönyvtárunk rothadó papírszemetje közül mentette ki egy lelkes kutató. Fennállásuk idején sem volt az őshírlapoknak sok előfizetőjük. Teljes megismerésükhöz hozzátartozik, hogy néhány adat alapján példányszámukat és elterjedtségüket is szemügyre vesszük. A *Magyar Hirmondónak* 318 előfizetője volt. A címszalagok megmaradtak s ezek alapján pontosan ismerjük az újság közönségét.¹

¹ A címszalagok megvannak az Orsz. Széchényi Kvtárban. V. ö. Szinnyei József: *A Magyar Hirmondó. Vasárnapi Újság*, 1880. 57—59. 1. Gorinon Alice: *Az első magyar újság előfizetői*. Magyar Bibliofil Szemle, 1925. 98. 1.

95 földbirtokos (köztük 13 nő), 38 mágnás (14 nő), 28 megyei tisztviselő, 18 protestáns pap és tanító, 18 ügyvéd, 18 jószágigazgató, 12 katonatiszt, 12 postatiszt. 9 városi polgár, kávé és kereskedő, 8 nevelő és tanuló, 7 állami, 5 városi tisztviselő, 4 főiskolai igazgató és 3 orvos tartozott többek között az előfizetők közé. Pozsonytól Marosvásárhelyig, Bártfától Zimonyig az egész országba járt Rát Mátyás újságja.

A *Magyar Kuríron* kívül egy újság előfizetőinek száma sem haladta meg a 400-at.² Kármán József 289 előfizetével is beérte volna, mert ennyi elég lett volna az *Uránia* fenn tartásához, de nem kapott többet. 192-nél.³ összehasonlítás-képen említsük meg, hogy az egyik legelterjedtebb német újság, a *Vossische Zeitung* példányszáma 1776-ban elérte a 2000-et.⁴ De Magyarországon a német nyelvű újságok sem álltak jobban, mint a magyar nyelvűek. A *Pressburger Zeitung* előfizetőinek száma 1764—1779-ig 15—20 között ingadozott. 1786-ban emelkedett csak 119-re.” Igaz, hogy 1795 és 1800 között állítólag 2000-re is felszökött a példányszám.” V nagyszombati német újságnak, a *Siebenbürger Bote*-nak 5—600 előfizetője volt. de ez a szám 1800 és 1810 között 100-ra apadt le.⁷

Jellemző képet ad az újságkiadás viszonyairól a XVIII. és XIX. század határán a bécsi *Magyar Hirmondó* utolsó száma:⁸ „...a mappák közül csak az utolsó 4 esztendő el-folyása alatt 39-tzel kedveskedtünk Érdemes Olvasóinknak és így 33.150 illuminált Darabokkal. Ez egyszersmind Prae-numeránsaink' száma ugyan; de nem minnyájan: mivel minden fél esztendőben néha két száz. néha 170. néha 140, általában vévén pedig mindenkor legalábbis 100 Olvasóknak járt ingyen a Hirmondó. Ezek közzé számláltatnak mind azok az Oskolák, Professorok, egyéb érdeemes Hazafiak, s Posta Hivatalok, a hová ingyen küldöttük Újságjainkat;

² Grünwald Béla: A régi Magyarország. Budapest 1888. 522. 1.

³ Rumi Karl Georg: Literaturgeschichte der Zeitungen und Zeitschriften Ungarns. Vaterländische Blätter, 1810.

⁴ Weill, i. m. 110. 1.

⁴ Raichlc, i. m. 16. 1.

⁶ Pichler, i. m. XXXI. 1.

⁷ Jakab, i. h.

⁸ 1805. III. 29. Jelentés.

mind pedig azok a Praenumeránsok, kik ígérték ugyan az Újság bérének felküldését, de mind eddig igen sokan közülök kezünkhöz nem szolgáltattak.”

A 33.150 szám. amelyet Görög Demeter újságja négy esztendő alatt szétküldött, számonként körülbelül 300 példánynak felel meg. A *Magyar Hírmondónak* e tudósítása mutatja azonban, hogy az újságok közönségének köre jóval szélesebb volt, mint az előfizetők száma mutatja. A tekintélyes számú ingyen példányok olvasóihoz hozzá kell számítanunk azokat, akik az újságokat kölcsönkérték, vagy akiknek azokat felolvasták. Mert különösen a Martinovics-féle összeesküvés előtti években akadtak jegyzők, akik az újságokból felolvasásokat tartottak a nép számára.⁹ Bizonyára így kell érteni azt is, amikor Sándor Lipót nádor bátyjának, Ferenc királynak panaszolja, hogy az újságok eljutnak minden magyar paraszt kezébe.³⁰ Hiszen a parasztok éppen a kormány bölcs gondoskodásából, amely a művelődés terjedésében veszélyt sejtet, olvasni még nem igen tudtak.

Igaz, hogy a műveltek meg nem csak az újságokat, hanem főleg az 1790-es évek röpiratirodalmát bújták.¹¹ Mindent összevéve azonban azt mondhatjuk, hogy az 1800-as évek elejére olyan állandó újságolvasó közönség alakult ki, amely már megkövetelte, hogy a modern idők mindennapos szellemi táplálékával rendszeresen ellássák. Kultsár István újságja már megszervezett olvasótáborra támaszkodhatott. A kísérletek, a szárnypróbálgatás évtizedei végetérték. Az őshírlapok kora lejárt.

⁹ Eckhardt Sándor: A francia forradalom eszméi Magyarországon. Budapest, [1924] 102—103. 1.

¹⁰ Mályusz, i. m. 85. sz. 568.].

¹¹ V. ö. Concha, i. m. 70.].

IRODALOM.

Egyes írók életrajzait csak akkor említjük, ha hírlaptörténeti szempontból is lényeges adatot tartalmaznak. Különbösen *Pintér Jenő* magyar irodalomtörténetére (Tudományos rendszerezés. IV. köt. Budapest 1931) utalunk. *Szinnyi József* életrajzi lexikona (Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1891—1914. 14 köt.), valamint annak *Gulyás Pál* által szerkesztett folytatása (Magyar írók élete és munkái. Új sorozat. Budapest 1939 —) a hírlaptörténetnek is nélkülözhetetlen forrása.

A hírlapok címleírása után az általános bibliográfiákra és összefoglaló munkákra nem utalunk.

Nem hagyhattunk ki azonban felsorolásunkból néhány irodalomtörténeti és történelmi munkát, amely tárgyunkkal közvetlenül nem foglalkozik, de számos fontos adattal gazdagítja hírlaptörténetünket: így különösen *Csaplár Benedek* Révai-életrajzát év *Eckhardt Sándor* könyvét a francia forradalom eszméinek hatásáról. Ez utóbbiakat a részlettanulmányok között soroljuk fel és a hírlapok címleírásánál is utalunk rájuk.

A) Összefoglaló munkák és bibliográfiák.

Baráth Tibor: Histoire de la presse hongroise. Paris [1935].

Bimitz /Lajos/: Az újságlevelek' és tudományos folyó írások eredetéről..

Tudományos Gyűjtemény 1821. V. évf. XII. köt. 54—71. 1.

Ferenczy József: A magyar hírlapirodalom története 1780-tól 1867-ig. Budapest 1887.

Kereszty István: A magyar és magyarországi időszaki sajtó időrendi áttekintése. 1705—1867. Budapest 1916. (A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke 5.)

Kozmutza Lima: Az első magyar újságírók. Pécs, 1928.

Raichle Walter: Das ungarische Zeitungswesen. Seine Entwicklung und heutige Struktur. Berlin, 1939.

Réz Heinrich: Deutsche Zeitungen und Zeitschriften in Ungarn von Beginn bis 1918. München, 1955.

Rumi Karl Georg: Literaturgeschichte der Zeitungen und Zeitschriften Ungarns. Vaterländische Blätter für den Österreichischen Kaiserstaat, 1810. jún. 29, júl. 3, jul. 6, 166—167, 171—175, 182—184. 1.

Szalády Antal: A magyar hírlap-irodalom statisztikája. Budapest, 1884.

Szinnyi József: Hírlapirodalmunk a 18-ik században. Vasárnapi Újság. 1862. 391—392, 404—405. 1.

B) Részlettanulmányok és folyóiratcikkek.

Angermayer Károly: A Pressburger Zeitung története. — Geschichte der Pressburger Zeitung. Pozsony, 1896.

- Merkeszi István:* A temesvári könyvnyomdászat és hírlapirodalom története. Temesvár, 1900.
- Bodnár Zsigmond:* Urania. Kármán és Pajor. Budapest, 1880.
- Csaplár Benedek:* Révai Miklós élete. Budapest 1881—1889. 4 köt.
- Decsi József:* Belnay György Alajos. Budapest, 1932.
- D'Ester Karl:* Egy német újság magyarországi pályafutása. Magyar Könyvszemle, 1926. 363—367. I.
- Dezsényi Béla:* Az Erdélyi Magyar Hírvivő százötven esztendeje. Magyar Könyvszemle, 1940. 274—278. 1.
- Dezsényi Béla:* Legrégibb hírlapjaink életrajzához. Magyar Könyvszemle, 1940. 353—361. 1.
- Doromby Karola:* Schedius Lajos mint német-magyar kultúrközvetítő. Budapest, 1933.
- Eckhardt Sándor:* A francia forradalom eszméi Magyarországon. Budapest, [1924].
Érdekes adatok a Bél Mátyás-féle hírlaphoz. Nyugatmagyarországi Híradó, 1902. jan. 5.
- Ferenczy József:* Az első erdélyi magyar hírlapról. Magyar Könyvszemle, 1883. 219—220. 1.
- Terenczy József:* A „Magyar Kurír” történetéhez. Magyar Könyvszemle, 1883. 363—364. 1.
- Gárdonyi Albert:* A hírlapírás kezdetei Budán és Pesten. Könyvtári Szemle, 1917. 55—65. 1.
- Goriupp Alice:* Egy ismeretlen német újság a XVIII. századból. Könyvbarátok Lapja, 1928. 322—323. 1.
Gulyás Pál: Id. Péezeli József élete és jellemzése. Budapest, 1902.
- Gyalui Farkas:* Az első erdélyi magyar hírlap. 1790. Kolozsvár, 1890.
- Gyalui Farkas:* Az első erdélyi magyar hírlap. Vasárnapi Újság, 1903, 542—544. 1.
- Gyalui Farkas:* Erdélyi Magyar Hírvivő. Az első erdélyi magyar hírlap. Páosztortűz, 1924. 27—28. 1.
Gyalui Farkas: Az „Erdélyi Magyar Hírvivő.” 1790. Kolozsvár. 1940.
- Haan Lajos:* Bél Mátyás. Budapest, 1879.
- Hellebrant Árpád:* Figyelmeztetés „Valentinus Bujdosó” úrnak. Magyar Könyvszemle, 1876. 206—207. 1.
- Hofbauer László:* Vidéki irodalmi társaságaink története a XVIII. század végétől a XIX. század végéig. Budapest, 1930.
- Jakab Elek:* A censura története Erdélyben. Figyelő, 1881. 161—182, 253—273, 333—356. 1.
Jakab Elek: Az erdélyi hírlapirodalom története 1848-ig. Budapest, 1882.
- Jakab Elek:* Szacs vay Sándor: Figyelő, 1881. 161—174, 252—267, 321—346. 1.
- Joó Tibor:* A magyar protestáns időszakai sajtó. Protestáns Szemle, 1935, 144—146. 1.
- Károly Gy. Hugó:* A „kassai magyar társaság” keletkezése- s működésében és hatásában. (1787—1794.) Az Országos Középtanodai Tanáregylet Közlönye. 1872. 19—40. 1.
- Kelényi B. Ottó:* Buda és Pest hírlapirodalmának múltja. A Sajtó. 1927. 1. sz. 10—17. 1. 5. sz. 1—11. 1.

- Lakatos L. Lajos:* A magyar őshírlapok bibliográfiájához. Magyar Könyvszemle, 1937. 341—343. 1.
- Márton József:* Görög Demeter ts. k. udvari főneveié)... életleírása és a magyar literatura előmozdítása által, valamint a nevelés pályáján szerzett érdemei. Bécs, 1834.
- Pichler Alois H.:* Entstehung der „Pressburger Zeitung“. Pozsony, 1913.
- Pongrácz Alajos ifj.:* Szépirodalmi folyóirataink 1848-ig. Budapest, 1930.
- Réz Heinrich:* Ergänzungen zum Werke M. Zubers über die ungarländischen deutschen Zeitschriften. Deutsch-Ungarische Heimatsblätter, 1933. 106—108. 1.
- Réz Heinrich:* Die erste deutsche Zeitung in Ungarn. Deutsch-Ungarische Heimatsblätter, 1951. 147—151. 1.
- Sigerus Emil:* Die deutsche periodische Literatur Siebenbürgens 1778—1930. Ostland, 1931. 116—123, 143—154. 1.
- Szily Kálmán:* Az első magyar gazdasági folyóirat. Magyar Könyvszemle, 1898. 270—273. 1.
- Szily Kálmán:* A „Sokféle” történetéhez. Magyar Könyvszemle, 1915. 120. 1.
- Szimonidesz Lajos:* IT. Rákóczi Ferenc hadi újságja. Magyar Könyvszemle, 1939. 341—351. 1. 24. 1. melléki. (Klny. is.)
- Szinnyei József:* A hírlapok keletkezéséről. Vasárnapi Újság, 1880. 55—39. 1.
- Szinnyei József:* Az első magyar bibliographus. Budapest, 1901.
- Szinnyei József:* A Magyar Hírmondó. Vasárnapi Újság, 1880. 57—59., 73. 1.
- Szinnyei József:* Ráth Mátyás. Figyelő, 1880. 161—174, 286—296. 1.
- Thaly Kálmán:* Az első hazai hírlap. 1705—1710. Budapest, 1879.
- Thaly Kálmán:* Kurucz hírlapok 1705-ből Berlinben. Magyar Könyvszemle, 1883. 229—245. 1.
- Thaly Kálmán:* Nyomatott hírlapok a kuruczvilágban. Vasárnapi Újság, 1866. 123—124, 138—139. 1.
- Thaly Kálmán:* „Nova Posoniensia.” Századok, 1872. 427—428. 1.
- Tolnai Vilmos:* Halottak beszélgetései. Egyetemes Philologiai Közlöny, 1927. 165—167. 1.
- Tolnai Vilmos:* Miért szűnt meg Kármán József Urániája? Irodalomtörténeti Közlemények, 1924. 175—179. 1.
- Trócsányi Zoltán:* Egy XVII. századbeli hírlapmelléklet-kolligátum. Magyar Könyvszemle, 1938. 381—383. 1.
- Trócsányi Zoltán:* Ritka régi újságok. Magyar Könyvszemle, 1959. 95. 1.
- Valjavec Fritz:* Karl Gottlieb von Windisch. Das Lebensbild eines südostdeutschen Bürgers der Aufklärungszeit. Budapest, 1936.
- Waldapfel József:* A hazai hírlap- és folyóiratirodalom történetéhez. Magyar Könyvszemle, 1930. 55—89. 1.
- Waldapfel József:* ötven év Buda és Pest irodalmi életéből. 1780—1830. Budapest, 1955.
- Zuber Marianne:* A hazai németnyelvű folyóiratok története 1810-ig. Budapest, 1915.

A HÍRLAPOK CÍMJEGYZÉKE

Allergnädigst priv. Anzeigen aus den sämtlich-kaiserlich-königlichen Erbländern 1775: Kaiserlich-königlich allergnädigst priv. Anzeigen aus den sämtlich-kaiserlich-königlichen Erbländern. Bécs. 1771 júl. 2. — 1776 jún. 26. 8r. Megj. hetenként. Szerk. *Tersztyánszky* Dániel. Ny. Van Ghelen.
Zuber.

Allgemeine Deutsche Theater-Zeitung. Pozsony. 1798 Jan. 1. — 1799 dec. 8r. Megj. havonként. K. és ny. Landerer János Mihály.
Zuber.

Annales Evangelici — Ld. Novi Ecclesiastico-Scholasüci Annales

Anzeige kritischer Beobachtungen zur Erweiterung dramaturgischer Kenntnisse, ein Blättchen zum Vergnügen der freunde des Schauspiels während Anwesenheit der Kunzischen Gesellschaft in Hermannstadt. Nagyszeben. 1791 április 1. A Der Kriegsbote melléklapja. 8r. K. és Ny. Hochmeister Márton.
Nagyszebeni Bruckenthal-Mfizeum kvára.
Sigerus

Anzeigen aus den sämtlich-kaiserlich-königlichen Erbländern — Ld. Allergnädigst priv. Anzeigen aus den sämtlich-kaiserlich-königlichen Erbländern.

Appendix ad Ephemerides Latinas complectens Physico-Oeconomica. Pozsony. 1804. Az Ephemerides Statistico-Politicae melléklapja. 8r. Megj. hetenként. Szerk. K. és ny. *Belnay* György Alajos.

Aus dem Reiche der Todten. [Címváltozatok: Das Reich der Todten. Politische Gespräche der Todten. Geheimer Briefwechsel zwischen den Lebendigen und den Todten.] Pozsony

és Pest. 1789—1810. A Pressburger Zeitung, a Neuer Kurier aus Ungarn és az Ofner und Pester Zeitung melléklapja. 4r. Megj. hetenként kétszer. A Neuwiedben megjelenő Gespräche im Reiche der Todten utánnomása. Az eredetét szerk. Moritz *Trenk von Yander*.

Orsz. Széchényi Könyvtár: 1793—1795, 1797—1806. Budapesti Tudományegyetemi Kvt.: 1792, 1797—1810. Fővárosi Nyilvános Könyvtár: 1796, 1798—1802. [Az egyes kötetek vegyesen tartalmazzák a felsorolt három újsághoz tartozó melléklap-kiadásokat, valamint az eredeti német kiadás egyes számait.]

D'Esler. Tolnai: Halottak beszélgetései.

A' Bétsi Magyar Bibliothéca. 1795: Az 1795-diki Magyar Merkúrhoz tartozó Bibliothéca. 1793 *júl.* — 1795. A Bétsi Magyar Mercurius melléklapja. 8r. Megj. szabálytalanul. Szerk. és k. *Pcinfzél* Dániel.

Az 1793 évi 1. sz. és az 1795 jan.—júl. számok megvannak az Országos Széchényi Könyvtárban.

Trocsányi: Egy XVIII. századbeli hírlapmelléklet-kolligátum.

Betsi Magyar Kurír — Ld. Magyar Karir.

Bétsi Magyar Mercurius. Bécs. 1793 *ápr.* 23—1798 *máj.* 25. 1798: a Magyar Kurírba olvadt. Melléki.: *ÍJjj* Bétsi Magyar Múzsza. A' Bétsi Magyar Bibliothéca. 8r. Megj. hetenként kétszer. Szerk. és k. *Púntzél* Dániel.

Bibliothéca — Ld. A' Bétsi Magyar Bibliothéca.

Diétái Magyar Múzsza. Pozsony. 1796 *nov.* 1—1796 [dec. ?] 8r. Megj. szabálytalanul. Szerk. és k. *Csakanai Vitéz* Mihály. Ny. Weber S. P.”
Pongrácz.

Ephemerides Budenses. 1791 július 1: Ephemerides Politico-Lit ierariae. 1792 december 13: Ephemerides Politicae et Litterariae. Buda. 1791 júl. 1: Pest. 1790 *ápr.* 2—1795 *márc.* 5: (1792 jan. 7—jan. 20: szünetelt). 4r. 1793 jan. 7: 8r. Megj. hetenként kétszer. Szerk. *Teriina* Mihály, 1790 okt.: *Spielenberg* Pál. Ny. Landerer Katalin, 1792 jan. 7: Trattner Mátyás. *Gárdonyi. Eckhardt. Waldapfel:* A hazai hírlap- és folyóiratirodalom... *Waldapfel:* Ötven év... *Dezsényi:* Legrégibb hírlapjaink...

Ephemerides Politieae et Litterariae — Lei. Ephemerides Budenses.

Ephemerides Politieo-Litterariae — Ld. Ephemerides Budenses.

Ephemerides Posenienses — Ld. Ephemerides Statistico-Politicæ.

Ephemerides Statistico-Politicæ. 1813: Posenienses
Ephemerides Politico-Statisticæ. Pozsony. 1804 ápr. 3—1838. jún. 29. Melléklapjai: Neovidensis, Appendix ad Ephemerides Latinas complectens Physico-Oeconomica. Relationes Litterariae. 4r. Megj. hetenként kétszer. Szerk. *Belnay* György Alajos. 1809 okt.: *Faber* Antal, 1813: *Cselkó* István, 1827: *Kováts* Pál. K. és ny. *Belnay* György Alajos, 1809: *Belnay-örökösök*.

Országos Széchényi Kvtár: 1804—1808, 1819—1822, 1832—1836, Budapesti Tudományegyetemi Kvtár: 1813—1818, 1823—1826 és 1831, Fővárosi Nyilv. Kvtár: 1820—1822, 1824—1825, 1828 (csak II. rész), 1829 (csak I. r.), 1830 (I. r.), 1831 (II. r.), Pannonhalmi Központi Főkvár: 1815 és 1830—1838. évf.

Decsi.

Erdélyi Magyar Hírvivő. Nagyszeben, 1790 dec. 16: Kolozsvár. 1790 ápr. 3—1790 dec. 30. 8r. Megj. hetenként kétszer. Szerk. *Fábián* Dániel és *Cseréi* Elek. K. és ny. Hochmeister Márton.

Erdélyi Múzeum Egylet Kvtára: 1—6., 8—12., Orsz. Széchényi Kvtár: 43—46., 48—49., 51., 53—54., 58—59., 61., Fővárosi Nyilvános Kvtár: 1—2., 4—8., 15—16., 18—20., 31—47., Magyar Tudományos Akadémia Kvtára: 36—37. sz.

Jakab: Az erdélyi hírlapirodalom... *Gyalui. Ferenczy:* Az első erdélyi magyar hírlapról. *Dezsényi:* Az Erdélyi Magyar Hírvivő ...

Az 1795-diki Magyar Merkúrhoz tartozó Bibliotheca — Ld.
A' Bétsi Magyar Biblióthéca.

Der Freimd der Tugend. Pozsony. 1767—1769. A Pressburger Zeitung melléklapja. 8r. Megj. hetenként. Szerk. *Windisch* Károly Gottlieb. K. és ny. *Landerer* János Mihály.
Budapesti Tudományegyetemi Kvtár: 1768.
Zuber. Valjavec.

Furkát's Tamásnak ... Levelei — Ld. A' Tudós Palótz ...

Gazdaságot Tzélzó Újság — Ld. Magyar Újság.

Geheimer Brief-Wechsel zwischen den Lebendigen und den Todten — Ld. Aus dem Reiche der Todten.

Hadi és Más Nevezetes Történetek. Bécs. 1789 júl. 7—1791 dec. Folytatása 1792 jan. 3: Magyar Hírmondó. 8r. Megj. betenként kétszer. Szerk. és k. Görög Demeter és Kerekes Sámuel. Ny. Hummel J. D. Márton. Eckhardt.

Hungarische Staats- und Gelehrte Nachrichten — Ld. Ungarische Staats- und Gelehrte Nachrichten.

Intelligenzblatt. Pozsony. 1798—1855. A Pressburger Zeitung melléklapja. 4r. K. Landerer János Mihály, 1812 Jul. 1: Weber Simor Péter, 1820 Jan. 1: Sniscliek K. G., 1825: Wiggand C. F. Ny. Landerer János Mihály, 1812 júl. 1: Weber Simon Péter, 1820 Jan. 1: Sniscliek K. G. 1825: Belnay. Orsz. Széchényi Kvt.: 1827—1833. Pichler.

K. K. Priv. Pressburger Zeitung — Ld. Pressburger Zeitung.

K. K. Priv. Städtische Pressburger Zeitung — Ld. Pressburger Zeitung.

Kaiserlich-königlich allergnädigst priv. Anzeigen aus den sämtlich-kaiserlich-königlichen Erbländern — Ld. All ergnädigst priv. Anzeigen aus den sämtlich-kaiserlich-königlichen Erbländern.

Königlich Freistädtische Pressburger Zeitung — Ld. Pressburger Zeitung.

Der Kriegsbote. Nagyszeben. 1788 Jan.—1791 dec. (A Siebenbürger Zeitung folytatása.) Folytatása 1792. Jan.: Der Siebenbürger Bote. Melléki.: Anzeige kritischer Beobachtungen ... 8r. Megj. hetenként kétszer. K. és ny. Hochmeister Márton. Nagyszebeni Bruckenthal-Múzeum. Jakob. Sigerus.

Kritischer Anzeiger der neuesten Literatur. Buda~
1804. 8r. Szerk. *Rosier* Kristóf.
Zuber. Dezsényi: Legrégibb hírlapjaink.

Literarischer Anzeiger für Ungern. Pest. 1798 jan. 4—
1799 dec. 31. A Neuer Kurier aus Ungarn melléklapja. 4r.
Megj. hetenként. Szerk. *Schedius Lajos*. K. és ny. Hanauer
Lőrinc.
Zuber. Waldapfel: Ötven év ... *Doromby*.

Magyar Hírmondó. Pozsony. 1780 jan. 1—1788 oki. 8.
Folytatása 1788 okt. 8: Magyar Mercurius. Melléki.: A' Po-
zsonyi Magyar Múza. 8r. Megj. hetenként kétszer. Szerk.
Ráf Mátyás, 1783 fan. 1: *Máüijus* Péter. 1784 jan. 3. *Révai*
Miklós, 1784 máj. 5: *Barczafalvi Szabó* Dávid, 1784 júl. 3:
ismeretlen, 1784 szept. 25: *Szatsvay* Sándor, 1786 máj. 13:
Barczafalvi Szabó Dávid, 1787 jan.: *Tállyai* Dániel, [1787 ?:]
Ungi Pál, 1788: *Szabó* Márton. K. és ny. Patzkó Ferenc Ágoston.

Orsz. Széchényi Kvt.: 1780—1783, 1785—1786. Az 1784. évf. megvan
a Fővárosi Nyilvános Kvt.-ban és a Pannonhalmi Központi Főkvt.-ban.
Az 1787—1788 évf. megvoltak a Ráday-Kvt.-ban, jelenleg nem talál-
hatók.

Csaplár. Szinnyei: *Ráth* Mátyás. *Jakab*: *Szatsvay* Sándor. *Waldapfel*:
A hazai hírlap- és folyóiratirodalom...

Magyar Hírmondó. Bécs. 1792 jan. 3—1803 márc. 29.
(A Hadi és más Nevezetes Történetek folytatása). 1803 ápr. 1:
egyesült a Magyar Kurírral. 8r. Megj. hetenként kétszer.
Szerk. és k. *Görög* Demeter és *Kerekes* Sámuel, 1800 aug. 26:
Görög Demeter és *Sándorffy* József, 1801. jan.: *Görög* De-
meter és *Márton* József, 1802: *Görög* Demeter és *Császár*
József. Ny. Hummel J. D. 1800 jan. 3: Schmidt M. A., 1801
jan. 2.: Polack J., 1802 júl. 2: Haykul A., 1803 Jan. 4: Pich-
ler A.

Márton. Eckhardt.

Magyar Könyvház. Pozsony, 1793: Pest. 1783—1804.
(1784—1792 szünetelt.) 8r. Megj. szabálytalanul. Szerk. és k.
Molnár János. Ny. Landerer János Mihály, 1793: *Trattner*
Mátyás.
Pongrácz.

Magyar Kurír. 1833 jan. 1: Bétsi Magyar Kurír. Bécs. 1786 dec. 2 [de 1786 júl. 1-én is megjelent egy száma Pozsonyban] — 1854 dec. 51. (1793 jan. 1—márc. 19 szünetelt). 1798 jún. 1: a Bétsi Magyar Merkuriust, 1803 ápr. 1: a Magyar Hírmondót magába olvasztja. Melléki.: Magyar Músa, Kedveskedő, Sokféle, Honnyi Levelek. 8r. 1813 júl. 2: 4r. Megj. hetenként kétszer. Szerk. és k. *Szaísvay* Sándor, 1793 márc. 19: *Decsy* Sámuel, 1798 jún. 1: *Decsy* Sámuel és *Pántzél* Dániel 1816: *Pánizél* Dániel. 1821 nov. 27: *Pántzél* Dániel és *Igaz* Sámuel. 1825: *Pántzél* Dániel. 1828: *Márton* József. Ny. Siketnémák nyomdája, [1810 ?]: Haykul. A.

Az 1786 július 1-én Pozsonyban megjelent 1. sz. csak az Országos Levéltárban található.

Ferenczy: A „Magyar Kurír” . . . *Jakab*: Szacs vay Sándor. *Waldapfel*: A hazai hírlap- és folyóiratirodalom... *Eckhardt*. *Csaplár*.

Magyar Merkur — Ld. Magyar Mercurius.

Magyar Merkúrhoz tartozó Bibliotheca — Ld. A Bétsi Magyar Bibliothéca.

Magyar Mercurius. 1789 jan. 3: Magyar Merkur. Pest.

1788 okt. 8—1789 dec. 50. (A Magyar Hírmondó folytatása.) 8r. Megj. hetenként kétszer. Szerk. *Török* István [?]. K. és ny. Patzkó Ferenc.

Orsz. Széchényi Könyvtár: 1788, 1789. I. — Ráday-könyvtár: 1789. II.

Csaplár. *Szinnyi*: Ráth Mátyás. *Waldapfel*: A hazai hírlap- és folyóiratirodalom. . .

Magyar Músa. Bécs. 1786 dec. 2 [1786 júl. 1?] — 1789. A Magyar Kurír melléklapja. 8r. Megj. hetenként kétszer. 1788: szabálytalanul. Szerk. és k. *Szaísvay* Sándor.

Orsz. Széchényi Kvt.: valamennyi sz. 1786 júl. 1. és 1787 jan. 1. kiv. Ráday-ktv.: 1787 jan. 1.

Pongrácz. *Lakatos*.

Magyar Músa — Ld. A' Pozsonyi Magyar Múzsza.

Magyar Museum. Kassa. 1788 júl.~1792. (1790—1791 szünetelt). 8r. Megj. félévenként. Szerk. és k. *Kazinczy* Ferenc, *Baróti Szabó* Dávid, *Batsányi* János. Ny. Trattner Mátyás [Pest], 1792: Ellmger.

Károly. *Pongrácz*. *Hofbauer*.

Magyar Múzsza — Ld. Új Bétsi Magyar Múzsza.

Magyar Újság, melly Magyar, és Erdély Országban a mezeigazdaságot, és szorgalmatosságot *erányozza*. 1796 jún. 28: Gazdaságot Tzélzó Újság. 1796 szept. 6: Vizsgálódó Magyar Gazda. Bécs. 1796 jan. 1—1797 dec. 21. 4r. Megj. hetenként. Szerit. 1796 jún. 28: *Pethe Ferenc. K. Schönfeld J. F.* Orsz. Széchényi Kvt: 1796. Keszthelyi gr. Fcstetich-kvt.: 1797. *Szily*: Az első magyar gazdasági folyóirat.

Mercurius Hungaricus. 1705 jún. [júl. ?]: Mercurius Veridicus ex-Hungária. Kassa. 1705 júl.: Lőcse, 1709: Bártfa, 1710 ápr.: Kassa. 1705 ápr.—1711. 4r. Megj. hetenként 1709 [1708 ?]: havonként. Szerk. gr. *Esterházy* Antal. 1705 júl.: *Berthóli* Ferenc. 1710 jan.: *Ebeczkij* Sámuel. Ny. 1709: Bré-
Av-fcr.

Ismeretes számok [a számokat a bennük megjelent első és utolsó hír dátumával jelöljük]: 1705 máj. 24—30. egyik példánya megvolt a btidapesti gr. Károlyi-kvt.-ban, jelenleg nem található: megvan a berlini titkos levéltárban, fényképmásolata az Orsz. Széchényi Kvt.-ban. — 1705 aug. 16—23. a berlini titkos levéltárban, fényképmásolata az Orsz. Széchényi Kvt.-ban. — 1708 júl. 25.—aug. 9. megvolt a gr. Károlyi-kvt.-ban. szövegét közölte *Thaly* Kálmán, jelenleg nem található. — 1710 jan. 4—28. 1710 febr. 5—27. 1710 febr. 28.—márc. 26. számok megvanak a Magyarhoni Egyetemes Evangélikus Egyház Könyvtárában, hasonmás-kiadásuk megjelent a M. Könyvszemle 1940. évf. és klnv. is. — Ismeretes még a következő számok kézírata: 1706 aug. 19—28: 1710 jan. 4.—jan. 28; mindkettőt közölte *Thaly* Kálmán.

RMK. TI. 2228. *Thaly*: Nyomtatott hírlapok... Az első hazai hírlap . . . Kurucz hírlapok . . . *Trócsányi*: Ritka régi újságok . . . *Szimoni-desz*.

Mercurius Veridicus ex Hungária — Ld. Mercurius ilun-
garicus.

Merkur von Ungarn, oder Litteratiirzeitung für das Königreich Ungarn und dessen Kronländer Pest. 1786—1787. 8r. Megj. havonként. Szerk. és k. *Kouachich* Márton György. Ny. Lettner. 1786: Egyetemi ny. 1787: Trattner János. *Zuber*.

Mindenes Gyűltemény. [!] 1790: Mindenes Gyűjtemény. Komárom. 1789 jan. 1. — 1792. (1789 Jan.—1789 júl. 1.

és 1790 jún. 30—1791 aug. 1: szünetelt). 8r. Megj. hetenként kétszer, 1791: évenként egyszer. Szerk. és k. *Pétzeli* József. Ny. Weber S. P.

Az 1789 jan.-ban megjelent 1. sz. csak a Ráday kvt.-ban található.

Gulyás. Pongrácz. Hofbauer.

Monatliche Früchte einer gelehrten Gesellschaft in Ungarn. Pest és Buda. 1784 június [egyetlen szám.] 8r. Szerk. *Winterl* Jakab József. K. Weingand és Köpf. *Zuber.*

N. Courier aus Ungern — Ld. Der neue Kurier aus Ungarn,

Neovidensis. Pozsony. 1804—1816. Az Ephemerides Statistico-Politicae melléklapja. 8r. Megj. hetenként kétszer. A Neuwiedben megjelenő Gespräche im Reiche der Todten latin fordítása, az eredetit szerk. Moritz *Trenk von Tonder.*

Orsz. Széchényi Kvt.: 1804[^]-1808.

Eckhardt. D'Ester. Tolnai: Halottak beszélgetései.

Der neue Kurier aus Ungarn von Kriegs- und Staats-Sachen. 1791 jan. 5: Neuer Kurier aus Ungarn von Kriegs- Staats- und Gelehrten Sachen. 1799 jan. 1: N. Courier aus Ungern. Pest. 1788 *upr.* 2—1799 *dec.* 31. Folytatása 1800 jan. 2: Ofner und Pester Zeitung. Melléki.: Aus dem Reiche der Todten, Ofner und Pester Frag- und Kundschaftsblatt, Literarischer Anzeiger für Ungern. Sr. 1791 jan. 5: 4r. Megj. hetenként kétszer, 1788 okt. 4: hetenként háromszor. Szerk. *Moll* Jeromos, 1797: *Haliczky* András. K. Trattner Mátyás és *Moll* Jeromos, 1797. aug. 13: Hanauer Lőrinc. Ny. Trattner Mátyás.

Orsz. Széchényi Kvt.: 1788 ápr. 2.—jún. 28, okt. 1.—dec. 30., 1789». 1790 I., 1791 L, 1798—1799. Fővárosi Nyilvános Kvt.: 1790 jan. 2.—szept. 28.

Gárdonyi. Kelényi. Waldapfel: A hazai hírlap- és folyóiratirodalom ... *Walddpffel:* ötven év ... *Dezsényi:* Legrégibb hírlapjaink ...

Neuer Kurier aus Ungarn von Kriegs- Staats- und Gelehrten Sachen — Ld. Der neue Kurier aus Ungarn.

Neues Ungrisches Magazin. Pozsony. 1791—1792. 8r. Megj. negyedévenként. Szerk. *Windisch* Károly *Gottlieb.* K~
Schauff.

Zuber, Valjavec.

Nova Posoniensia. Pozsony. 1721—1722. 8r. Megj. hetenként. Melléki.: Syllabus rerum memorabilium ... Szerk.: *Bél* Mátyás, 1722: *Marth* János Mátyás. Ny. Royer J. P.

Orsz. Széchényi Kvt.: 1721 júl. 30 [20. sz.], aug. 13.—aug. 27, szept. 10.—szept. 24, okt. 15.—1722 febr. 18, márc. 4—márc. 17, ápr. 1.—szept. 10. M. Tudományos Akadémia Kvtára: 1721 szept. 17, 1721 okt. 1.—1722 márc. 11, ápr. 8, ápr. 22, jún. 10—jún. 17. (Ez utóbbi példány jelenleg nem található.) Pozsonyi ev. Lyceum Kvtára: 1722 jan. 7.—júl. 29.

Thaly: „Nova Posoniensia” *Hellebrant*. *Haan*. Érdekes adatok...

Novi Ecclesiastico-Scholastici Annales Evangelicorum August, et Helveticae Confessionis in Austriaca Monarchia. Selmecebánya, 1794: Besztercebánya, 1795: Selmecebánya. 1793. jan.—1795. 8r. Megj. negyedévenként, 1794: fél-évenként. Szerk. és k. *Ambrózy* Sámuel. Ny. Sulzer F. J., 1794: Turnier J. J., 1795: Sulzer F. J.

Joó. *Dezsényi*: Legrégibb hírlapjaink ...

Ofen und Pester Extrablatt, oder Michael Kachschimls Briefe an seinem Vettern in Tschepele. Pest. 1803. 8r. Megj. havonként.

Orsz. Széchényi Kvt.: 2 szám.

Réz: Ergänzungen ...

Ofner und Pester Frag- und Kundschaftsblatt. Pest. 1788. márc. 15.—1789. 1788. ápr. 2.: a Der Neue Kurier aus Ungarn melléklete. 8r. Szerk. *Moll* Jeromos.

Orsz. Széchényi Kvt.: 1789. 26—32. sz.

Ofner und Pester Zeitung. 1800. ápr. 17: Vereinigte Ofner und Pester Zeitung. 1811. jan. 3: Vereinigte Ofner-Pester Zeitung. Buda. 1800. jan. 2.—1845. jún. 29. (Az Ofner Zeitung es a N. Courier aus Ungern folytatása.) 1845. júl. 1.: a Pester Zeitung-ba olvadt. Melléki.: Aus dem Reiche der Todten. Intelligenzblatt der Vereinigten Ofner und Pester Zeitung. 4r, 1837. júl. 2.: 2r. Megj. hetenként kétszer. Szerk. *Schickmayer* Jakab, 1810.: *Röslerné Schickmayer* Jozefa, 1837.: *Janisch* József. K. *Schickmayer* Jakab, 1810.: *Röslerné Schickmayer* Jozefa. Ny. Egyetemi ny.

Ofner Zeitung. Buda. 1798. jan. 4.—1799. dec. 31. Folytatásba 1800. jan. 2.: Ofner und Pester Zeitung. 4r. Megj. hetenként kétszer. Szerk. és k. *Schickmayer* Jakab. Ny. Landerer Katalin.

Orsz. Széchényi Kvt: 1798 jan. 4.—jún. 28. Fővárosi Nyilvános Kvt.: 1799 ápr. 25.—okt. 10.

Gárdonyi. Kelényi. Dezsényi: Legrégibb hírlapjaink ...

Orpheus. Egy hónapos írás, a' józan gondolkozásnak, igazabb ízlésnek és Magyar történeteknek elősegülésére. Kassa. 1790. jan.—1790. aug. 8r. Megj. havonként. Szerk. *Széphalmy* Vintze. [Kazinczy Ferenc]. Ny. Landerer Mihály. *Pongrácz. Hofbauer*.

Patriotisches Wochenblatt für Ungern. Zur Verbreitung gemeinnütziger Kenntnisse und zur Beförderung alles Guten und Nützlichen. Pest. 1804. jan. 4—1804. dec. 26. 8r. Megj. havonként. Szerk. *Lübeck* János Károly. K. Hartleben, *Zuber*.

Pester Intelligenzblatt in Frag- und Anzeigen. Pest. 1781. jan. 10—1786. 8r. Megj. hetenként. K. és ny. *Eitzenberger*.

Orsz. Széchényi Kvt: 1781 jan. 10.—1781 jul. 4.

Pester Wochenblatt. Pest. 1785. 8r. Megj. hetenként Szerk. *Hoffmann* Lipót Alajos. K. és ny. *Trattner* Mátyás. Orsz. Levéltár: 1785 avg. 25. (32. sz.) *Goriupp*.

Politische Gespräche der Todten — Ld. Aus dem Reiche der Todten.

A' Po'soni Magyar Múza — Ld. A' Pozsonyi Magyar Múza.

Posonienses Ephemerides Politico-Statisticae — Ld. Ephemerides Statistio-Politicae.

A' Pozsonyi Magyar Múza. 2. sz.: A' Po'soni Magyar Múza. 7. sz.: Magyar Mú'sa. Pozsony. 1787. febr. 24—1788. okt. A Magyar Hírmondó melléklapja. 8r. Megj. szabályta-

lanul. Szerk. *Tallyai* Dániel, majd *Ungi* Pál, 1788: *Szabó* Márton. K. és ny. Patzkó Ferenc,

Orsz. Széchenyi Kvt.: 1787 10—12. sz., Fővárosi Nyilvános Kvt.: 1787 7—12, 1788 1. sz. Ráday-Kvt.: 1787 1—9. sz., 1788 1—2. sz.

Lakatos.

Pressburger Zeitung. 1773 júl. 3: Pressburger Zeitung. 1774 jan. 1: Pressburger Zeitung. 1804 jan. 1: K. K. Priv. Pressburger Zeitung. 1812 jan. 7: K. K. Priv. Städtische Pressburger Zeitung. 1821: Städtische Pressburger Zeitung. 1832: Pressburger Zeitung. 1837: Königlich Freistädtische Pressburger Zeitung. 1844. jan. 1: Städtische Pressburger Zeitung. 1848. júl. 1: Pressburger Zeitung. 1862 jan. 2: Städtische Pressburger Zeitung. 1877 jan. 1: Pressburger Zeitung. Pozsony. 1764. júl. 14—1929. au'g. 22. Melléki.: Der Freund der Tugend, Der vernünftige Zeitvertreiber, Historisch-kritisch-moralische- und politische Bey träge, Aus dem Reiche der Todten, Lesekabinet. Allgemeine deutsche Theater-Zeitung, Intelligenzblatt. Unterhaltungsblatt für die Leser der Pressburger Zeitung. Aehrenlese, Pressburger Aehrenlese. Pannónia. Illustriertes Sonntagsblatt. Illustriertes Unterhaltungsblatt. 4r. 1841. Jan.: 2r. Megj. hetenként kétszer. 1812: hetenként háromszor. 1849. jan. 1: hetenként hatszor, 1876. júl. 17: naponta kétszer. Szerk. *Windisch* Károly Gottlieb. 1773. ápr. 21. [?]: *Korabinszky* János Mátyás, 1784: *Tallyai* Dániel. 1786. jan. 1: *Landerer* János Mihály, 1810. ápr.: *Schmidt* Vilmos, 1812. júl. 1: *Weber* Simon Péter, 1820. jan. 1: *Snischek* Gáspár, 1825. jan. 1: *Wigand* Frigyes, 1837. jan. 1: *Schaiba* Ignác, 1837. ápr. 4: *Richter* A. Fr. 1841. júl. 30: *Neustadt* Adolf, 1848. márc. 22. *Bangya* János, 1848. júl. 1: *Pusztay* Sándor, 1848. okt. 1: *Roisser* Richárd, 1848. dec. 22. Cs. Kir. Hadtestparancsnokság, 1849. jan. 3: *Wigand* Frigyes, 1850. júl. 1: *Rotter* Richárd, 1851. nov. 20. *Höchell* Hermann, 1852. szept. 16: *Pablasek* Mátyás, 1861. jan. 1: *Posch* Ágost, 1861. ápr. 1: *Höchell* Hermann, 1871. jan. 11: *Némethy* Lajos, 1874. jan. 1: *Deutsch* Ignác, 1874. nov. 1: *Angermayer* Károly, 1875. júl. 10. *Koller* Károly, 1881. febr. 1: *Angermayer* Károly, 1883. júl. 1: *Molec* Dániel, 1885. jan. 1: *Pisztóry* Mór, 1887. jan. 1: *Lövő* Rudolf, 1907. aug. 1: *Angermayer* Károly és *Pichler* Alajos,

1924. aug. 4 [?] *Portisch* E. K. Landerer János Mihály, 1812 júl. 1: Weber Simon Péter, 1820. jan. 1: Snischek K. G., 1825: Wigand C. F., 1862. jan. 2: Schreiber A., 1874. jan. 1: Angermayer Károly, 1924: Pressburger Zeitung Druck- und Verlags-Kommanditgesellschaft. Ny. Landerer János Mihály, 1812. júl. 1: Weber Simon Péter, 1820. jan. 1: Snischek K. G., 1825: Belnay, 1841. jan.: Schmidt A., 1846. ápr. 20: Schmidt F. és Busch J. J., 1848. júl. 1: Wigand C. F., 1862. Jan. 2: Schreiber A., 1872: Angermayer Károly, 1924: Pressburger Zeitung Druck- und Verlagskommanditgesellschaft.

Széchenyi Kvt: 1764—1838, 1841—1849, 1852—1867, 1872—1919, 1928—1929. (Némelyik évf. csonka). Fővárosi Nyilvános Kvt.: 1774—1775, 1778—1779, 1798. Pozsonyi Városi Kvt.
Angermayer. Pichler. Valjavec.

Pressburger Zeitungen — Ld. Pressburger Zeitung.

Pressburgisches Wochenblatt zur Ausbreitung der Wissenschaften und Künste. Pozsony. 1771—1773. 8r. Megj. hetenként. Szerk. Windisch Károly Gottlieb. Ny. Landerer Mihály.

Zuber. Valjavec.

Presspúrské Nowiny. Pozsony. 1783. júl. 1—1787. jún. 30. 8r. Megj. hetenként kétszer. Szerk. *Lesha* István. 1785: *Vyskydenshy* János, 1786: *Kromp* István. K. Tállyai Dániel. Ny. Landerer János Mihály, 1786. jan. 4: Weber S. P.

Orsz. Széchenyi Kvt.: 1783—1786.

Waldapfel: A hazai hírlap- és folyóiratirodalom ...

Relationes Litterariae. Pozsony. 1804. Az Ephemerides Statistico-Politicae melléklapja. 8r. Megj. havonként. Szerk. k. és ny. *Belnay* György Alajos.

Das Reich der Todten — Lel. Aus dem Reiche der Todten.

Der Siebenbärger Bote. Nagyszeben. 1792. Jan.—1862. dec. 31. (A Der Kriegsbote folytatása.) Folytatása 1863. jan. 1: Hermannstädter Zeitung vereinigt mit dem Siebenbürgen Boten. Melléklapjai: Siebenbürgisches Intelligenzblatt, Bürgerblatt. Deutsches Yolksblatt für Landwirtschaft und Gewerbe:

in Siebenbürgen, Blatter zur Förderung der Oekonomie, Transsilvania, Kirche und Schule 8r., később 4r, 1841. jan. 3: 2r., 1841. jul. 2: 4r., 1844. jan. 2: 2r. Megj hetenként kétszer, 1848. jan. 3: hetenként háromszor, 1849. ápr. 30: hetenként négyszer, 1854. ápr. 8: hetenként ötször. Szerk. 1836: *Berúgni* József, 1849. márc. 30: *Hintz* János, 1849. aug. 3: *Schmidt* Henrik, 1850. aug. 3: *Fabritius* Károly, 1852: *Sentz* Alajos. K. és ny. Hochmeister Márton, 1840: Steinhaussen Tivadar.

Orsz. Széchényi Kvt.: 1840—1850, 1852—1854. Nagyszebeni Bruckenthal-Múzeum.

Jakab. Sigerus.

Siebenbürger Zeitung. Nagyszeben. 1784. jan. 2—1787. dec. 30. Folytatása 1788. jan. 1: Der Kriegsbote. 8r. Megj. hetenként kétszer. K. és nv. Hochmeister Márton.

Orsz. Széchényi Kvt.: 1784 80—87.. 1785: 1—25. sz. Nagyszebeni Bruckenthal-Múzeum.

Jakab. Sigerus

Sieben bürgische Provinzialblätter. Nagyszeben. 1805—1825. (1806, 1809—1812. 1814—1824. szünetelt.) 8r. Megj. évenként háromszor. K. és ny. Hochmeister Márton.

Zuber. Sigerus.

Siebenbürgische Quartalschrift. Nagyszeben. 1790—1801. (1792, 1794, 1796: szünetelt.) 8r. Megj. negyedévenként. K. Hochmeister Márton és Filtsch J.

Sigerus.

Siebenbürgisches Intelligenzblatt. Nagyszeben. 1792—1805. 1799: a Siebenbürger Bote melléklete. 8r. Megj. hetenként kétszer. K. és ny. Hochmeister Márton.

Orsz. Széchényi Kvtár: 1793 jan. 4.—dec. 31., 1798—1805 néhány -szám, részben évszám nélkül. Nagyszebeni Bruckenthal-Múzeum.

Jakab. Sigerus.

Sokféle. Győr, 1808: Bécs. 1791—1808. (1792—1794, 1797, 1800, 1802—1807 szünetelt). 8r. Megj. szabálytalanul. Szerk. és k. *Sándor* István. Ny. Streibig J. 1808: Pichler A.

Szinnyei: Az első magyar bibliográfus. *Szily:* A „Sokféle” történetéhez.

Stare Nowiny Literního Umeni. Besztercebánya. 1785~
8r. Megj. havonként. Szerk. és k. *Plachy* András.
Nem található.

Städtische Pressburger Zeitung — Ld. Pressburger Zeitung.

Syllabus rerum memorabilium, quae mense . . . nun-
Cratae sunt, cum clave historico-genealogico-geographica.
Pozsony. 1721—1722. A Nova Poseniensi melléklapja. 4r.
Megj. havonként. Szerk. *Bél Mátyás*, 1722: *Marth* János Má-
tyás. Ny. Royer J. P.

M. Tudományos Akadémia Kvtára: 1721 szept. 17, okt. 29, nov. 26.,
dec. 31, 1722 jan. 28, febr. 25. (Jenlenleg nem található.)
Hellebrant.

Temeswarer Zeitung. Temesvár. 1784. Megj. hetenként..
K. és ny. *Trattner* János Tamás.
Nem található.
Berkeszi.

Theatralisches Wochenblatt für das Jahr 1778. Nagy-
szeben. 1778. *jún. 1—júl. 26.* 8r. Megj. hetenként. Ny. *Schardi*
Sámuel és *Hochmeister* Márton.
Nagyszebeni Brückenthal-Múzeum.
Sigerus.

A' Tudós Palótz avagy Furkáts Tamásnak Mónosbélbe'
lakó sógor-urához irtt levelei. Buda. 1803—1804. 8r. Megj.
havonként. Szerk. *Gaál* György. K. *Hartleben* Konrád Adolf..
Waldapfel: ötven év ...

Ujj Bétsi Magyar Múzsza. 2. sz.: Magyar Múzsza. 1793—
1794. A Bétsi Magyar Merkurius melléklapja. 8r. Megj. sza-
bálytalanul. Szerk. és k. *Pántzél* Dániel.

Orsz. Széchényi Kvt.: 1795 1. sz., Fővárosi Nyilvános Kvt.: 1—5,
7—8. sz., Ráday-Kvt.: 1—4, 6—7. sz.
Lakatos. *Trócsányi*: Egy XVIII. századbeli hírlapmelléklet-kolli-
gátum.

Ungarische Miscellen. Pest. 1905 *Jan.*—1807. 8r. K. Lü-
beck János Károly.

Ungarische Staats- und Gelehrte Nachrichten. [1792 ?];
 Hungarische Staats- und Gelehrte Nachrichten. Buda. 1787
jan. 3—1794 jún. 28. 4r. Megy. hetenként kétszer. Szerk. és k.
Schickmayer Jakab. Ny. Landerer Katalin.

Budapesti Tudományegyetemi Kvt. 1787—1794. (jelenleg nem talál-
 ható.) Fővárosi Nyilvános Kvt.: 1788—1789.

Gárdonyi. Kelényi. Waldapfel: ötven év... *Dezsényi:* Legrégibb
 hírlapjaink ...

Ungarisches Magazin. Pozsony. 1781 *szept.*—1787. (1784
 —1786 szünetelt.) 8r. Megj. negyedévenként. Szerk. *Windisch*
 Károly Gottlieb. K. Lowe Antal.
Zuber. Valjavec.

Urania. Pest. 1794 *szept.*—1795 *tipr.* 8r. Megj. negyed-
 évenként. Szerk. és k. *Kármán* József és *Pajor* Gáspár. Ny.
 Gottlieb A. (Vác).

Bodnár. Tolnai: Miért szűnt meg Kármán József Urániája? *Pong-
 rácz. Waldapfel:* ötven év ...

Vereinigte Ofner und Pester Zeitung — Lel. Óíner und Pes-
 ter Zeitung.

Vereinigte Ofner-Pester Zeitung — Ltl. Ofner mid Pes-
 ter Zeitung.

Der vernünftige Zeitvertreiber. Pozsony. 1770 *jan.* 5—P
 A Pressburger Zeitung melléklapja. Megj. hetenként. Szerk.
Windisch Károly Gottlieb. K. és ny. Landerer János Mihály.
 Nem található.
Zuber. Valjaoec.

Vizsgálódó Magyar Gazda — Ld. Magyar Újság.

Wochenblatt für die Liebhaber der Geschichte, der
 Erdbeschreibung, der Naturkunde, der Weltweissheit und
 der schönen Wissenschaften. Sopron. 1779—1787. 8r. Megj.
 hetenként. K. és ny. Siess József.

Orsz. Széchényi Kvt.: 1779 1—24. sz. Több szám nem található.
Zuber. Réz: Ergänzungen ...

Wöchentlich zweymal neuankommender Mercurius,
 Die sowol in- als ausser Europa neu-eingeloffenen Affairen
 und Begebenheiten in sich enthaltend. Buda. 1730 dec. [?J
 —1739. 4r. Megj. hetenként kétszer. K. és ny. Nottensteiii
 j. G. 1737 ápr. 10.: Nottenstein Veronika.

Orsz. Széchényi Kvt.: 1736. 37. sz. Budapesti Tudományegyetemi
 Kvt.: 1731 (kiv. 1—26. sz.), 1735—1758.

Gárdonyi. Kelényi. Réz: Die erste deutsche Zeitung”...

Zeitschrift von und für Ungern, zur Beförderung der
 vaterländischen Geschichte, Erdkunde und Literatur. Pest.
 1802 jan.—1804 dec. 8r. Megj. évenként hatszor, 1803: éven-
 ként tizenkétszer. Szerk. *Schedius* Lajos K. 1804: Hartleben
 Konrád Adolf. Ny. Patzkó József.

Waldapfel: ötven év ... Doromby.

I. FÜGGELÉK.

Az irodalomban említett hírlapok, amelyeknek megjelenéséről hiteles adatunk nincsen.

Damenzeitung, eine Auswahl der bessern orig. kleinen Aufsätze in Prosa und in Versen. Pest. 1806—1809. Megj. hetenként kétszer. K. Leyrer. — V. ö. Zuber.

Historisch — kritisch — moralisch und politische Beyträge zur Beförderung der deutschen Litteratur, der schönen Wissenschaften, Kenntnisse, Künste und Sitten. Pozsony. 1783 máj. 22 — ? A Pressburger Zeitung melléklapja. — V. ö. Zuber.

Hungarische vermischte Nachrichten von Staats und Gelehrten Neuigkeiten Pozsony. 1774. Lowe. — V. ö. Pressburger Zeitung 1773 dec. 8. Zuber.

Intelligenzblatt. Temesvár. 1771. Megj. hetenként. K. Heimerl Máté József. — V. ö. Berkeszi.

Kundschaftsblatt. Pozsony. 1780.

Lesekabinett. Pozsony. 1791. A Pressburger Zeitung melléklapja. — V. ö. Angermayer. Zuber.

Orvosi és Gazdasági Tudósítások. — V. ö. Magyar Hírmondó. 1801. II. 524. 1.

Pester Anzeige- und Auctionsblatt. Pest. 1802. K. Landerer János Mihály.

Pressburger Merkur. Pozsony. 1786 júl. 1. — V. ö. Waldapfel: A hazai hírlap- és folyóiratirodalom ...

Siebenbürgens Fürsten, eine statistische Zeitschrift. Nagyszében. 1791—1792.

Staatsanzeigen von den k. k. Staaten. Pozsony. 1784.

Temesmarer Merkur. Temesvár. 1787. Megj. hetenként. K. Eisenführer József — V. ö. Berkeszi.

Ungarische Ökonomische Zeitung. — V. ö. Tr. Z.: Ki látta az Ungarische ökonomische Zeitung-öt? Magyar Könyvszemle 1939. 312. 1. Dézsányi: Legrégibb hírlapjaink ...

Wochenblatt für Kinder zur angenehmen und lehrreichen Beschäftigung in ihren Freistunden. Pest. 1787. Szerk. May József. K. Köpff. — V. ö. Ungarische Staats- und Gelehrte Nachrichten 1787. 32. Beylage. Zuber.

Wöchentliche Bögen zum Nutzen und Vergnügen. Pozsony. 1787-
— V. ö. Ungarische Staats- und Gelehrte Nachrichten 1787. 67. Beilage.
Zuber.

Ismeretlen című latin újság. 1776 júl. 1. — ? Szerk. Keresztúri Jó-
zsef. — Wurzbach: Biographisches Lexikon. Szinnyi: Magyar írók-
[De Luca]: Das gelehrte Österreich. Wien, 1776. 1. 266. 1.

II. FÜGGELÉK.

A hírlapok jegyzéke a megjelenés helye szerint.

Bártfa

1709—1710. Mercurius Hungaricus.

Bécs

1771—1776. Allergnädigst priv. Anzeigen...

1786—1789. Magyar Músa.

1786—1854. Magyar Kairir.

1789—1791. Hadi és más nevezetes történetek.

1792—1805. Magyar Hírmondó.

1795—1794. Ujj Bétsi Magyar Múzsza.

1795—1795. A Bétsi Magyar Bibliothéca.

1795—1798. Bétsi Magyar Merkurius.

1796—1797. Magyar Újság.

1808. Sokféle.

Besztercebánya

1785. Staré Nowiny Literního Umení.

1794. Növi Ecclesiastico-Scholastici Annales ...

Buda és Pest

[750—1759. Wöchentlich zweymal neuankommender Mercurius...

1781—1786. Pester Tntelligenzblatt in Frag- und Anzeigen.

1784. Monatliche Früchte einer gelehrten Gesellschaft in Htingarn.

1785. Pester Wochenblatt.

1786—1787. Merkur von Ungarn...

1~87—1794. Ungarische Staats- und Gelehrte Nachrichten.

1788—1789. Magyar Mercurius.

1788—1789. Ofner und Pester Frag- und Kundschaftsblatt.

1788—1799. Der Neue Kurier aus Ungarn...

1790—1795. Ephemerides Budenses.

1792—1797. Aus dem Reiche der Todten.

1795—1804. Magyar Könyvház.

- 1794—1795. Urania.
 1798—1799. Ofner Zeitung.
 1798—1799. Literarischer Anzeiger für Ungern.
 1800—1845. Ofner und Pester Zeitung. (Vereinigte Ofner und Pester-Zeitung.)
 1800—1810. Aus dem Reiche der Todten.
 1802—1804. Zeitschrift von und für Ungern...
 1803. Ofen und Pester Extrablatt...
 1803—1804. A tudós Palótz avagy Furkát's Tamásnak ... levelei.
 1804. Kritischer Anzeiger der Neuesten Literatur.
 1804. Patriotisches Wochenblatt für Ungern.
 1805—1807. Ungarische Miscellen.
- Győr*
- 1791 — 1801. Sokféle.
- Kassa*
1705. 1710—1711. Mercurius Hungaricus.
 1788—1792. Magyar Museum.
 1790. Orpheus.
- Kolozsvár*
1790. Erdélyi Magyar Hírvivő.
- Komárom*
- 1789—1792. Mindenés Gyűjtemény.
- Lőcse*
- 1705—1709. Mercurius Hungaricus.
- Nagyszeben*
1778. Theatralisches Wochenblatt...
 1784—1787. Siebenbürger Zeitung.
 1788-1791. Der Kriegsbote.
 1790. Erdélyi Magyar Hírvivő.
 1790—1801. Siebenbürgische Quartalschrift.
 1791. Anzeige kritischer Beobachtungen zur Erweiterung dramaturgischer Kenntnisse...
 1792—1805. Siebenbürgisches Intelligenzblatt.
 1792—1862. Der Siebenbürger Bote.
 1805—1825. Siebenbürgische Provinzialblätter.

Pozsony

- 1721—1722. Nova Posoniensia.
 1721—1722. Syllabus rerum memorabilium ...
 1764—1792. Pressburger Zeitung.
 1767—1769. Der Freund der Tugend.
 1770. Der vernünftige Zeitvertreiber.
 1771—1773. Pressburgisches Wochenblatt. ...
 1780—1788. Magyar Hírmondó.
 1781—1787. Ungrisches Magazin.
 1785—1784. Magyar Könyvház.
 1785—1787. Presspúrské Novvínv.
 1786 (VII. 1.) Magyar Kurir.
 1787—1788. A' Pozsonyi Magyar Múzsza.
 1789—1810. Aus dem Reiche der Todten.
 1791 —1792. Neues Ungrisches Magazin.
 1796. Diétái Magyar Múzsza.
 1798 — 1799. Allgemeine Deutsche Theater-Zeitung.
 1798—1835. Intelligenzblatt.
 1804—1838. Ephemerides Statistico-Politicæ.
 1804. Appendix ad Ephemerides Latinas complectens Physico-
 Oeconomica.
 1804. Relationes Litterariæ.
 1804—1816. Ncovidensis.

Selmecbánya

- 1793—1795. Novi Ecclesiastico-Scholastici Annales...
Sopron
 1779-1787. Wochenblatt für die Liebhaber der Geschichte-...
Temesvár

1784. Ternes warer Zeitung.

BIBLIOGRAPHIE DER PERIODISCHEN PRESSE IN UNGARN.

1.

Das erste Jahrhundert des ungarischen Zeitungswesens.
(1705—1805).

Die Herausgabe der ersten ungarischen Zeitung, des *Mercurius Hnngaricus*, wurde 1705 vom Fürsten Franz Rákóczi II. veranlaßt; sie bestand bis zum Jahre 1711. Wie in den anderen Ländern Europas, so erschienen auch in Ungarn im Laufe des XVI. und XVII. Jahrhunderts Flugblätter, die sogenannten „Neuen Zeitungen“: die erste „Neue Zeitung aus Vngern“ wurde vom Buchdrucker Johann Manlius (Männel) in Monyorókerék (Eberau) herausgegeben; sie war in deutscher Sprache verfaßt. Es gab aber auch lateinische Flugblätter (*Relatio*) und wahrscheinlich auch solche in ungarischer Sprache, obgleich von den letzteren keine einzige erhalten blieb. Die Entstehung der regelmäßig erscheinenden Zeitung in Ungarn stand mit den Flugblättern in keinem Zusammenhang, so daß sie im vorliegenden Verzeichnis der ungarischen periodischen Presseerzeugnisse auch nicht angeführt werden. Man kann aber nicht unerwähnt lassen, daß nicht nur die ungarländischen „Neuen Zeitungen“, sondern auch diejenigen Deutschlands, Italiens, Frankreichs und anderer Länder vorwiegend Neuigkeiten über ungarische Ereignisse enthielten; die ungarischen Türkenfeldzüge standen neben der Entdeckung der neuen Weltteile im Vordergrund des Interesses der angehenden Neuzeit und somit hatte Ungarn bezeichnenderweise einen nicht zu unterschätzenden passiven Anteil am Entstehen der gedruckten Neuigkeiten, das heißt schlechthin am Entstehen des gesamten modernen Zeitungswesens.

Die zweite regelmäßige Zeitung in Ungarn, die wöchentlich erscheinende *Nova Posoniensia* wurde ebenfalls noch lateinisch geschrieben (1721—1722). Im Jahre 1731 kam in Buda (Ofen) die erste ungarländische deutsche Zeitung heraus, betitelt „Wöchentlich zweymal neuankommender *Mercurius*“. Darauf folgte im Jahre 1764 die über 150 Jahre fortbestehende Preßburger Zeitung und 1780, ebenfalls in Pozsony (Preßburg, heute Bratislava) die erste Zeitung in ungarischer Sprache, genannt *Magyar Hirmondó*. Ein bedeutender Aufschwung des ungarischen Pressewesens erfolgte unter der Herrschaft des Aufklärers Josef II. seinen Nachfolgern, Leopold II. und Franz I., wurde es wegen der raschen Verbreitung der Gedankenwelt der französischen Revolution bange und es führte namentlich die im Jahre 1794 entdeckte Verschwö-

rung des Abtes Ignaz Martinovics eine gewaltige Reaktion seitens der Wiener Regierung herbei. Von einer freien Meinungsäußerung konnte keine Rede mehr sein; die verschärfte Zensur, das gewaltsame Einstellen der Erscheinung von verdächtig gewordenen Zeitungen oder die Entfernung der als regierungsfeindlich geltenden Schriftleiter bereiteten der Blütezeit ungarischen Zeitungswesens ein jähes Ende. 1780 bis 1792 brachte fast jedes Jahr eine neue ungarische Zeitung; 1793 bis 1804 entstand dagegen keine einzige neue politische Zeitung mehr. Auch die auf je ein Jahr berechnete Zahl der Zeitungen zeigte einen starken Rückgang und erreichte ihren Tiefpunkt im Jahre 1805: dieses Jahr kann mit Recht als Grenze der ersten Periode des ungarischen Zeitungswesens gelten, umso mehr, als das Jahr 1806 mit dem Entstehen der bis 1848 erscheinenden Pester ungarischen Zeitung Hazai Tudósítások schon den Anfang einer neuen Blütezeit darstellt. Von diesem Jahre an treten die politischen und gesellschaftlichen Aufklärungsideen in den Hintergrund um der Pflege der nationalen Sprache und Litteratur, der Kultur und den Wissenschaften eine immer bedeutendere Stelle in den Spalten der Zeitungen und Zeitschriften einzuräumen. Die von Seiten der Wiener Regierung in ihrer Entwicklung gehemmte periodische Presse trachtet nunmehr auf diese Weise ihre nationalen Aufgaben in der Führung der öffentlichen Meinung der der politischen Unabhängigkeit und gesellschaftlichen Erneuerung zustrebenden Nation zu entsprechen.

Ein Gesamtbild über die Frühzeit des ungarischen Zeitungswesens können wir nur erhalten, wenn wir außer den Zeitungen in ungarischer Sprache auch diejenigen mit einbeziehen, die lateinisch oder deutsch verfaßt waren. Unsere ersten Zeitungen wurden lateinisch geschrieben: dies kann dadurch erklärt werden, daß das Lateinische noch Amtssprache war. Außerdem mußten aber die Schriftleiter vor Augen halten, daß eine Zeitung in ungarischer Sprache im Ausland nicht verstanden würde* Und es wurde schon mit der Gründung des Mercurius Hungaricus im Jahre 1705 auf eine Aufklärung der öffentlichen Meinung im Ausland abgesehen: die auf Verordnung des Fürsten Franz Rákóczi hin herausgegebene lateinische Zeitung sollte in fremden Ländern Sympathie für den ungarischen Unabhängigkeitskampf erwecken und der Wirkung der verleumderischen Nachrichten im „Wienerischen Diarium“ entgegenarbeiten. — Auch bei der Begründung der ungarländischen deutschen Zeitungen war das Erkennen und das Bekanntmachen des ungarischen Landes und Volkes der Leitgedanke. Diese Presse des deutschen Bürgertums in Ungarn war ein lebendiges Bindeglied zwischen der Heimat und dem deutsch lesenden Ausland. Vom Beginn des XIX. Jahrhunderts, etwa ebenfalls vom Jahre 1805 an, übertreffen die ungarisch geschriebenen Zeitungen an der Zahl wie an Bedeutung diejenigen in lateinischer und in deutscher Sprache. — Unsere deutschsprachigen Zeitungen hatten aber auch darin eine noch in ihrem ganzen Umfange nicht ermeßbare Bedeutung, daß sie für das Ausland die wichtigsten Nachrichtenquellen über Ungarn und über Südosteuropa im allgemeinen darstellten. Wir haben Belege dafür, daß selbst die in ungarischer Sprache verfaßten Zeitungen Bezieher im Ausland hatten; die deutschen Zeitungen Ungarns fanden Absatz in den meisten deutschen Städten und versahen die Redaktionen mit Nachrichten aus Südosteuropa.

Das vorliegende Verzeichnis der ungarischen Zeitungen enthält die Titel sämtlicher innerhalb des geschichtlichen Ungarns vom Jahre 1705 bis 1805 erschienener periodischer Presseerzeugnisse, ohne Rücksicht auf ihre Sprache. Es muß bemerkt werden, daß auch die in Wien erschienenen ungarischen Zeitungen angeführt werden: die Leser dieser Zeitungen waren zum Großteil in Ungarn wohnhaft. Außerdem mußte ausnahmsweise auch eine in Wien erscheinende deutschsprachige Zeitschrift in die Bibliographie aufgenommen werden, die „Kaiserlich-königlich privilegierten Anzeigen aus den sämtlich-kaiserlich-königlichen Erbhintern“, deren Schriftleiter und Mitarbeiter Ungarn waren, und deren Artikel sich ausschließlich mit Ungarn beschäftigen.

Es konnte» aus dem Titelverzeichnis auch die Zeitschriften nicht weggelassen werden: diese entwickelten sich in engem Zusammenhange mit den Zeitungen; die ersten Zeitschriften, sowohl die deutschen wie die ungarischen, erschienen als Beiblätter von politischen Zeitungen. Und der verschärfte Druck der Zensur im ausgehenden XVIII. und im beginnenden XIX. Jahrhundert hatte zur Folge, daß die sprachlichen und kulturellen Bestrebungen des Ungartums anstatt der mit Fesseln beschlagenen politischen Zeitungen, sich in die Spalten der Zeitschriften flüchteten.

Unser Titel Verzeichnis enthält in einer beständigen Reihenfolge den Titel der Zeitung bzw. der Zeitschrift, die Titeländerungen, den Erscheinungsort, das Datum der Gründung und des Eingehens, das Format, die Periodizität der Erscheinung, die Namen der Schriftleiter und der Verleger, die Druckerei. Die Beiblätter, insofern sie innerhalb unseres Zeitalters erschienen sind, erhalten als selbständige Blätter eine vollständige Titelaufnahme, mit Hinweis auf das Hauptblatt. Alle innerhalb unseres Zeitalters entstandenen Zeitungen und Zeitschriften erhalten eine vollständige bibliographische Beschreibung; es werden also sämtliche Angaben bis zum Eingehen der Zeitung angeführt, auch wenn dieselbe nach 1805 weiter bestanden hat.

Anschließend an die bibliographische Beschreibung wird auch der Fundort der einzelnen Zeitungen angegeben. Die Abteilung für periodische Presse der Széchényi Landesbibliothek besitzt die vollständigste Sammlung der ungarischen Zeitungen und Zeitschriften; auch in dieser Sammlung gibt es aber manche Lücken, besonders was die ältesten Zeitungen betrifft. Dies kann auf den Mangel an Interesse für die periodische Presse bei den Büchersammlern des vergangenen Jahrhunderts zurückgeführt werden; die Auflagezahl der Zeitungen war übrigens gering. (Die Auflagezahl und Verbreitung der Zeitungen wird in einem besonderen Kapitel der Einleitung erörtert.) Die aus der Sammlung der Széchényi Landesbibliothek fehlenden Zeitungen sind in den großen öffentlichen Bibliotheken Budapests — Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, Universitätsbibliothek. Städtische Bibliothek — erhalten; außerdem wurde bei einigen Titeln die Zentralbibliothek des ungarischen Benediktinerordens in Pannonhalma und die Ráday-Bibliothek der Reformierten Theologischen Akademie in Budapest als Fundort angegeben, weiters — auf Grund von Angaben der Wissenschaft-

lichen Literatur — die Bibliothek des Baron Bruckenthalschen Museums in Hermannstadt und die Preßburger Stadtbibliothek, Wenn die Angabe über den Fundort fehlt, so ist die betreffende Zeitung in der Széchényi Landesbibliothek zu finden.

Der Titelbeschreibung und der Angabe über Fundort folgt ein kurzer Hinweis auf die wissenschaftliche Literatur betreffend die einzelnen Zeitungen. Die vollständige Literatur über unsere Periode sowie über die einzelnen Zeitungen und Zeitschriften findet sich in einem der Einleitung folgenden besonderen Kapitel.

Im ersten Anhang wurden diejenigen Zeitungen und Zeitschriften angeführt, die in der zeitgenössischen Literatur erwähnt werden, über deren Bestehen wir aber keine bestimmten Angaben besitzen. Diese sind zum Großteil nur aus Bezugseinladungen in anderen Zeitungen und aus archivalen Belegen über die Genehmigung bekannt, was aber für das tatsächliche Bestehen einer Zeitung oder Zeitschrift nicht als genügendes Zeugnis betrachtet werden kann.

In einem zweiten Anhang werden die Zeitungen nach ihren Erscheinungsorten zusammengestellt; die an einem und derselben Standort erschienenen Zeitungen folgen in der Reihe ihres Entstehungsdatums und geben Aufschluß über die allmähliche Entwicklung der Städte Buda und Pest zu den Hauptstandorten des ungarischen Zeitungswesens. (Vgl. darüber ausführlicher S. 21. der Einleitung.)

NÉVMUTATÓ.

- Ambrózy Sámuel 49
Andrád Sámuel 16
Angermayer Károly 51, 52
Bangya János 51
Barczafalvi Szabó Dávid 45
Baróti Szabó Dávid 46
Batsányi János 46
Bél Mátyás 49, 54
Belnay György Alajos 41, 45,
44, 52
Benigni József 53
Berthóti Ferenc 47
Bréwer János 47
Busch J. J. 52
Császár József 45
Cselkó István 43
Cserei Elek 43
Csokonai Vitéz Mihály 15, 42
Decsy Sámuel 14, 46
Deutsch Ignác 51
Ebeczky Sámuel 47
Eisenführer József 57
Eitzenberger Antal 50
Ellinger János József 46
Esterházy Antal gr. 47
Faber Antal 43
Fábián Dániel 43
Farkas Károly 30
Fabritius Károly 55
I. Ferenc 14, 29
Filtsch J. 53
Fugger Philipp Eduard 8
Gaál György 54
Gottlieb A. 55
Görög Demeter 35, 44, 45
Haliczky András 48
Hanauer Lőrinc 45, 48
Hartleben Konrád Adolf 50,
54, 56
Haykul A. 45, 46
Heimerl Máté József 57
Hintz János 53
Hochmeister Márton 18, 22, 41,
43, 44, 53, 54
Hoffmann Lipót Alajos 50
Höchell Hermann 51
Hummel J. D. 45
Igaz Sámuel 46
Janisch József 49
II. József 13, 16
Kármán József 20, 34, 55
Kazinczy Ferenc 46, 50
Kerekes Sámuel 44, 45
Keresztúri József 58
Korabinszky János Mátyás 51
Kovachich Márton György 25,
47
Kováts Pál 43
Köpf János György 48, 57
Kromp István 52
Kultsár István 17, 19, 20, 22, 23,
29, 35
Landerer János Mihály 41, 43,
44, 45, 51, 52, 55, 57
Landerer Katalin 42, 50, 55
Landerer Mihály 50
Leska István 52
II. Lipót 14, 18
Lövvő Rudolf 51
Löwe Antal 55
Lübeck János Károly 50, 54
Manlius (Mannel) János 8
Mária Terézia 15, 20
Marth János Mátyás 49, 54
Martinovics Ignác 15, 29
Márton József 45, 46
Máttys Péter 45
May József 57
Männel — Id. Manlius

- Molec Dániel 51
 Moll Jeromos 48, 49
 Molnár János 45
 Némethy Lajos 51
 Neustadt Adolf 51
 Nottenstein János György 56
 Nottenstein Veronika 56
 Pablasek Mátyás 51
 Pajor Gáspár 55
 Pántzél Dániel 42, 46, 54
 Patzkó Ferenc Ágoston 45, 51
 Patzkó Ferenc (ifj.) 46
 Patzkó József 56
 Pethe Ferenc 47
 Pétzeli József 48
 Pichler A. 45, 55
 Pichler Alajos 51
 Pisztóry Mór 51
 Plachy András 54
 Polack J. 45
 Portisch Emil 52
 Posch Ágost 51
 Pusztay Sándor 51
 II. Rákóczi Ferenc 7. 11, 25
 Rát Mátyás 22, 26, 54, 45
 Révai Miklós 14, 45
 Richter A. Fr. 51
 Roisser Richard 51
 Rotter Richard 51
 Roy er János Pál 49, 54
 Rosier Kristóf 45
 Röslerne Schickmaver Jozefa
 49
 Sándor István 55
 Sándor Lipót nádor 14, 15. 55
 Sándorffy József 45
 Schaiba Ignác 51
 Schardi Sámuel 54
 Schedius Lajos 26, 27, 51, 45, 56
 Schickmayer Jakab 49, 50, 55
 Schickmayer Jozefa — ld. Rös-
 lerné
 Schmidt A. 52
 Schmidt F. 52
 Schmidt Henrik 55
 Schmidt M. A. 45
 Schmidt Vilmos 51
 Schönfeld J. F. 47
 Schreiber A. 52
 Sentz Alajos 55
 Siess József 55
 Snischek Gáspár 44, 51, 52
 Spielenber Pál 25, 42
 Steinhaussen Tivadar 55
 •Streibig J. 55
 Sulzer F. J. 49
 Szabó Dávid — ld. Barczafalvi
 Szabó Dávid
 Szabó Dávid — ld. Baróti Szafcó
 Dávid
 Szabó Márton 45, 51
 Szatsvay Sándor 18, 19, 28, 51.
 45, 46
 Széchényi Ferenc gr. 15
 Széphalmy Vintze — ld. Ka-
 zinczy Ferenc
 Tállyai Dániel 45, 51, 52
 Tersztyánszky Dániel 41
 Tertina Mihály 25, 42
 Török István 46
 Traйтner János Tamás 54
 Trattner Mátyás 42, 45, 46, 48,
 50
 Trenk von Tonder Moritz 42, 48
 Turnier J. J. 49
 Ungi Pál 45, 51
 Van Ghelen 41
 Van Swieten 15
 Verseggy Ferenc 50
 Vyskydensky János 52
 Weber Simon Péter 44, 48, 51,
 52
 Weingand János Mihály 48
 Wigand Frigyes 44, 51, 52
 Windisch Károly Gottlieb 25,
 29, 50, 45, 48, 51, 52, 55
 Winterl Jakab József 48

TARTALOMJEGYZÉK.

Bevezetés	5
A hírlapok előzményei	7
Meddig tart a magyar hírlapirodalom első korszaka?	11
Legrégibb hírlapjaink nyelve	21
A címfelvétel és címleírás elvei	28
A hírlapok elterjedése és közönsége 1805-ig	33
Irodalom	36
A hírlapok címjegyzéke	39
I. Függelék. Az irodalomban említett hírlapok, amelyeknek megjelenéséről hiteles adatunk nincsen	57
II. Függelék. A hírlapok jegyzéke a megjelenés helye szerint	58
Bibliographie der periodischen Presse in Ungarn. 1. Das erste Jahrhundert des ungarischen Zeitungswesens	61
Névmutató	63